

ΕΛΛΗ-ΕΛΛΑΣ-ΕΛΛΗΝ¹

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Χ. ΧΑΤΖΗ

Καθηγητοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας

Διὰ τῆς παρούσης διατριβῆς ἐπιθυμοῦμεν νὰ δείξωμεν, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑποβοηθεῖ ἡμᾶς νὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὸ προϊστορικὸν σκότος ἄνευ ἄλλης τινος βοηθείας.

Ἡ ἐξέτασις π. χ. τῆς ὁμηρικῆς λέξεως *ἀσάμυνθος* διαφωτίζει ἡμᾶς περὶ τῶν σχέσεων τῶν προομηρικῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ἐπίθετον *γλανκῶπις*, ὅπερ παρ' Ὀμήρῳ ἀποδίδεται τῇ Ἀθηνᾷ καὶ παρ' ἄλλῳ ἀρχαίῳ συγγραφεὶ τῷ δένδρῳ τῇ ἐλαίᾳ, θὰ διδάξῃ κατ' ἐμὲ περὶ τῆς φύσεως τῆς θεᾶς καὶ τῆς ἀπὸ δένδρου προελεύσεως αὐτῆς· ἡ γλαῦξ μόνον ἐν ὑστέροις χρόνοις θὰ θεωρηθῇ ὡς σύμβολον τῆς ἀνθρωπομόρφου γενομένης θεᾶς· πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἐτυμολογικὴ σχέσις καὶ τὸ ὁμόριζον. Μία καὶ μόνη λέξις δηλαδὴ διδάσκει ἡμᾶς περὶ τῆς προϊστορικῆς θρησκείας καὶ θεολογίας τῶν Ἑλλήνων καὶ περὶ τῆς δενδρολατρείας. Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι ἡ παρατήρησις μου διδάσκει· τὸ ἐπίθετον *γλανκῶπις* ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι δὲν ἔπλασεν ὁ Ὀμηρὸς· τίνα σημασίαν ἔχει τοῦτο ἐν τῇ ἐρευνῇ τοῦ Ὀμηρικοῦ ζητήματος γινώσκει πᾶς τις, ὅστις ἡσχολήθη περὶ αὐτό.

Ἄλλ' ἐκεῖ ἔνθα ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα ὁρθῶς μελετωμένη δύναται νὰ παράσχῃ ὑψίστας ὑπηρεσίας εἶναι ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν τοπωνυμίων καὶ τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων.

Ἐν τῇ παρούσῃ διατριβῇ θὰ ἐξετάσω μόνον τὰ ὀνόματα *Ἑλλην* καὶ *Ἑλλάς*.

ΑΙ ΠΡΟΤΑΘΕΙΣΑΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΙ

Α) *Ἑλλην* (*Ἑλλαν*).

1) Ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος *Ἑλληνες* ἐπλάσθη ὁ ἀρχαῖος μῦθος περὶ τοῦ γενάρχου Ἑλληνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος· πρ. Αἰολεῖς—Αἰόλος, Ἴωνες—Ἴων, Ἀχαιοὶ—Ἀχαιῖς κ. ἄ. π.

2) Πρῶτος ὅμως ὁ Θουκυδίδης ἡσχολήθη εἰδικῶς περὶ τὸ ζήτημα.

¹ Ἡ ὀνομαζόμενη διατριβὴ ἀνεκοινώθη ἐν βραχυτάτῃ περιλήψει ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ μου λόγῳ (16^η Νοεμβρίου 1936) τῷ ἀπαγγελλθέντι ἐν τῇ Μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἐν Α 3 λέγει τάδε: «πρὸ γὰρ τῶν Τρωϊκῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κοινῇ ἐργασαμένη ἢ Ἑλλάς· δοκεῖ δέ μοι, οὐδὲ τὸννομα τοῦτο ξύμπασά ποω εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸ Ἑλληνος τοῦ Δευκαλίωνος καὶ πάντῳ οὐδὲ εἶναι ἢ ἐπὶ κλησίαις αὐτῇ, κατὰ ἔθνη δὲ ἄλλα τε καὶ τὸ Πελασγικόν, ἐπὶ πλείστον ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἐπωνυμίαν παρέχεσθαι, Ἑλληνος δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυράντων, καὶ ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελίᾳ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, καθ' ἑκάστους μὲν ἤδη τῇ ὁμιλίᾳ μᾶλλον καλεῖσθαι Ἑλληνας, οὐ μέντοι πολλοῦ γε χρόνον ἠδύνατο καὶ ἅπανιν ἐκνικῆσαι. τεκμηριοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος· πολλῶ γὰρ ὕστερον ἔτι καὶ τῶν Τρωϊκῶν γενόμενος οὐδαμοῦ τοὺς ξύμπαντας ὠνόμασεν οὐδ' ἄλλους ἢ τοὺς μετ' Ἀχιλλέως ἐκ τῆς Φθιώτιδος, ὥπερ καὶ πρῶτοι Ἑλληνες ἦσαν, Δαναοὺς δὲ ἐν τοῖς ἔπεισι καὶ Ἀργεῖους καὶ Ἀχαιοὺς ἀνακαλεῖ. οὐ μὴν οὐδὲ βαρβάρους εἶρηκε διὰ τὸ μηδὲ Ἑλληνάς ποω, ὥς ἐμοὶ δοκεῖ, ἀντίπαλον ἐς ἐν ὄνομα ἀποκεκρίσθαι».

Ὡς βλέπει τις, ὁ Θουκυδίδης ἀνάγει τὸ ὄνομα Ἑλλην ἀκολουθῶν τὸν μῦθον εἰς τὸν μυθικὸν γενάρχην Ἑλληνα τὸν Δευκαλίωνα, ὃν ὅλως παραδόξως θεωρεῖ ἱστορικὸν πρόσωπον. Πβ. καὶ L. Grasberger, Studien zu den griechischen Ortsnamen, Würzburg 1888, σ. 41.

Παρατηρῶ, ὅτι ὁ Θουκυδίδης καὶ πάντες οἱ λοιποὶ οἱ τὸ ὄνομα Ἑλλην ἑξετάσαντες δὲν εἶδον, ὅτι καταλείπουσι τὸ ὄνομα Ἑλλάς ἀνεμνήνευτον· ἢ χάρα ὠφελεῖ νὰ κληθῇ Ἑλληνίς—Ἑλλανίς ἢ Ἑλληνία—Ἑλλανία (ἐνν. γῆ)· πβ. Κεφαλλήν—Κεφαλληνία, Ἀζήν—Ἀζηνία, Ἀτιντάν—Ἀτιντανία, Ἀκαρνάν—Ἀκαρνανία, Αἰνιάν—Αἰνιανίς κ. ἄ¹.

3) Οἱ ἀρχαῖοι² ὁμοίως συνῆψαν τὸ ὄνομα Ἑλληνες πρὸς τὸ Ἑλλοί: ἀλλὰ α') τὸ Ἑλλοὶ δὲν εἶναι ὄνομα φυλῆς· β') ἀπὸ τοῦ Ἑλλοὶ (=οἱ κάτοικοι!) ἠδύνατο νὰ πλασθῇ τὸ Ἑλλάς (ἐνν. γῆ, πόλις) οὐχὶ δὲ καὶ τὸ Ἑλλην, διότι τοῦτο θὰ ἦτο περιττὸν ὅλως! γ') Ἀπὸ τοῦ Ἑλλάς ὁ κάτοικος θὰ ἐκαλεῖτο Ἑλλαδικὸς οὐδέποτε Ἑλλην. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ (παρὰ Ξενοφάν. Κολοφων. παρ' Ἀθην. Θ' 368f) ἐπλάσθη τὸ ἐπίθετον ἑλλαδικός, -ή, -όν· βραδύτερον δέ, ὅταν τὸ Ἑλλην ἐσήμανε τὸν ἐθνικὸν καὶ εἰδωολάτρην, ὁ κάτοικος τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἐκλήθη Ἑλλαδικός! Ὡστε καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται ὅλως ἐσφαλμένη ἢ νῦν ὑπὸ πολλῶν ὑποστηριζομένη ἀρχαία ἐτυμολογία. δ') Ὅτι ποταμοὶ φέρουσι τὸ ὄνομα Ἑλλάς (ιδεὲ κατωτ.) καὶ Ἑλλην (ἐν Κρήτῃ: ιδεὲ κατωτ.), εἶναι

1 Τὰ λοιπὰ σφάλματα τῆς γνώμης τοῦ Θουκυδίδου ἐν μέζονι διατριβῇ.

2 Τὰς παραπομπὰς θὰ παραθέσω ἐν ἄλλῃ διατριβῇ.

μεγάλη ἀπόδειξις, ὅτι ἄλλη *ὀφείλει νὰ εἶναι* ἡ ἀρχὴ τῶν ὀνομάτων Ἑλλαν καὶ Ἑλλάς.

4) Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐτυμολογία, ἣτις συνάπτει τὸ Ἑλλην πρὸς τὸ Σελλοί, εἶναι ἥτιον πιθανὴ τῆς προηγουμένης¹.

5) Ἐν τῷ Μεγ. Ἑτυμολ. 333, 33 κεῖται: «Ἑλλην» παρὰ τὸ Ἑλλάς, ὁ σημαίνει τὴν πόλιν». Ἀπὸ τοῦ Ἑλλάς μόνον τὸ Ἑλλαδικὸς δύναται νὰ παραχθῇ!

6) Ἐν τῷ αὐτῷ Μεγ. Ἑτυμολ. 331, 34 κεῖται: «παρὰ τὸ ἄλλος ἄλλην καὶ Ἑλλην» πλέον γὰρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀλλήλους φιλοῦσιν ἢ διακέχονται»!!

7) Ἡ ἐτυμολογία, ἣτις συνάπτει τὸ Ἑλλην πρὸς τὴν ῥίζαν *σελ*-²,

¹ Τὴν εἶδῃσιν τοῦ Ἀριστοτέλους (Μετεωρολ. I 352a) περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν Δωδώνῃ ὀλίγοι μόνον ἐπίστευσαν. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις ἄρχει τῶν Ἑλλήνων τοῦ Σπερχεῖοῦ παρ' Ὀμήρῳ, ἐπικαλεῖται τὸν Δωδωναῖον Δία (Ἰλ. II 233), περὶ δὲ ναιῖοι Σελλοὶ (Ἑλλοὶ) ὑποφῆται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πελοποννήσιος οὐχὶ μόνον ὁ Τήνιος τιμᾷ νῦν τὴν Παναγίαν τῆς Τήνου! 2) Οἱ Ἑλλοὶ — Σελλοὶ τῆς Δωδώνης (Ὀμήρ. Ἰλ. II 234) ἐτυμολογικῶς συνήφθησαν πρὸς τὸ Ἑλλάς — Ἑλλην (τὰ σφάλματα τῆς ἐτυμολογίας κατεδείξαμεν ἀνωτέρω σ. 129). Ἐντεῦθεν ἐπλάσθη ἡ εἰδήσις περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν Δωδώνῃ! Ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι οἱ Ἑλληνες παλαιότερον ἐκαλοῦντο Γραικοὶ καὶ ἐπομένως ὦκον ἐν Δωδώνῃ, θὰ ἀποδειχθῇ ἐσφαλμένη διὰ τῶν ἐξῆς: α) Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ κανόνα τὰ ὀνόματα χωρῶν, νήσων, πόλεων τὰ ὑπὸ ποιητῶν κ. ἄ. πλασθέντα (π. χ. Ἰαονία περὶ Σαλαμῖνος, Λασιά περὶ Ἀνδρου, Οἰνώνη περὶ Αἰγίνης, Παρθενία περὶ Σάμου, Ἀερία καὶ Χθονία περὶ Κρήτης: πβ. Bursian, Geogr. v. Griechenl. II σ. 439, 1, Fick, Vorgriech. Ortsnam. σ. 54 καὶ Ἀ. Χατζῆν, Ἀνδριακὸν ἡμερολόγιον 5 [1930] σ. 173 καὶ Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1930 σ. 62/3) ἐνομίσθησαν κακῶς ἀρχαιότερα τῶν ἐν χρῇσει, ἀφοῦ ἡγοῦντο ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων. Τοῦτ' αὐτὸ ἐπαθε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις γινώσκων, ὅτι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ Ἑλληνες ἐκαλοῦντο Graici — Graeci (= Γραικοὶ) μὴ ἀκούων δὲ τὸ ὄνομα οὐδαμοῦ μετέθεσε κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν Δωδώνην καὶ ἐθεώρησε τὸ ὄνομα ἀρχαιότεραν κλησιν τῶν Ἑλλήνων· τοῦτον ἡκολούθησε καὶ τὸ Πάριον χρονικόν («Ἑλληνες ὀνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι»). Ὁ μυθικὸς Γραικὸς ἐδείχθη, ὅτι εἶναι ἀσφαλὲς πλάσμα τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. β) Ὁ J. Miller παρὰ Pauly — Wissowa RE. λ. Graici εἰδείξεν ὅτι φῶλον ἑλληνικὸν Γραικοὶ εἶναι ἀνύπαρκτον καὶ ὅτι τὸ Graici (εἶτα Graeci) διὰ τὴν κατάληξιν (-ici) εἶναι λέξις ἰταλική. γ) Ὁ Busolt Griech. Gesch. I² σ. 196 λέγων περὶ πλάσματος τῶν Μολοσσῶν, ὅπερ ἐπίστευσεν ὁ Ἀριστοτέλης, ἐνισχύει τὴν γνώμην ἡμῶν. Κατὰ ταῦτα ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς στηριζομένη ἐπὶ σαθρᾷ ἐτυμολογίᾳ καὶ μόνον οὐδὲν κύρος πλέον ἔχει!

² Ὡστε Ἑλλην = λαμπρός.

ἀπορριπτέα, διότι τὸ Ἑλλην ἔχει διπλοῦν λ. Πλὴν τούτου τὸ Ἑλλὰς μένει ἀνερμηνευτον.

8) Καὶ πρὸς τὸ ἐπίθ. ἑλλᾶς (ἑλλοψ)=ἄφθογγος¹ συνήφθη τὸ Ἑλλην. Ἀλλὰ τὸ ἑλλᾶς (ἑλλοψ) ψιλοῦται!

9) Καὶ πρὸς τὸ σελλίζω (ψελλίζω)² συνήφθη τὸ Ἑλλην· ἀλλὰ ὅλως ἀστήρικτος εἶναι ἡ ἐτυμολογία!

10) Κατὰ τὸν Usener, Kleine Schriften IV, σ. 424: Ja ich möchte glauben, dass echte Völkernamen, solche meine ich, die nicht von einem Nachbarvolk, sondern vom Volke selbst stammen, in der Regel ursprünglich solche Bezeichnungen von Trägern eines Kultes waren, wie Hellenen, Arkader, Phryger, Berekynthier u. s. m. Ὅλως ἀπίθανος, ἀλλὰ καὶ ἀστήρικτος ὑπόθεσις.

11) Παρὰ G. Curtius, Gr. Etymol. ⁵ σ. 551, τὸ Ἑλλην συνήφθη πρὸς τὸ σέλας—σελήνη—ἐλάνη—ἰνδ. svar (hell, leuchtend). Πβ. καὶ Unger, Philol. Suppl. II σ. 719. Ὅλως ἀστήρικτος γνώμη.

12) Ὅμοιος καὶ ἀπὸ τοῦ Ἑλλοῖα δὲν δύναται νὰ προέλθῃ τὸ Ἑλλην.

13) Ὁ Aug. Fick, Bezz. Beitr. XXVI σ. 239, συνῆψε καὶ πρὸς τὴν λ. ἔλος! Τὴν διατριβὴν δὲν εἶδον.

14) Κατὰ τὸν M. Markic, Etnolog 5/6 (1933) σ. 206, ἀπὸ τῆς λ. *σελᾶ (=λατιν. silva)³ τὸ *Σελᾶνες—Ἑλλανες—Ἑλληνες· περαιτέρω Ἑλληνες=Slovani, ἀλλὰ καὶ Germani=Slovani (σ. 207)! Ὑψιστε θεέ, σῶσον ἡμᾶς!

15) Ὁ A. Thumb—E. Kieckers, Handbuch der griech. Dialekte, Heidelberg 1932, β' ἔκδ. σ. 12, θεωρεῖ τὴν ἀρχὴν σκοτεινὴν. Παραπέμπει εἰς H. Güntert, Wört. und Sach. IX 130 κ.ξ.

Β) Ἑλλὰς.

1) Ἐν τῷ Μεγάλ. Ἑτυμολ. σ. 331, 14 (ἔκδ. Gaisford) ἀναγινώσκομεν: «Ἑλλὰς ἀπὸ Ἑλλης τῆς Ζήθου (ὄρθ.=Ξούθου) θυγατρὸς».

Ὅμοιος παρὰ Cramer, Anecd. Oxon. II 360, 18 φέρεται: «Ἑλλὰς ἀπὸ Ἑλλης τινὸς τῆς Ξόθου (γρ. Ξούθου) θυγατρὸς».

Πῶς ὅμως ἡ Ἑλλη ἢ θυγάτηρ τοῦ Ἀθάμαντος (—Ξούθου—Ζήθου) ἔδωκε τὸ ὄνομα; Τοῦτο δὲν λέγεται· ὁμοίως οὐδαμῶς ἐρμηνεύεται τὸ ἐθνικὸν Ἑλλην.

¹ Ἰδὲ ἔπομ. σημ.

² Wilamowitz, Herakles² I 1 σ. 1.

³ Ἀγνοεῖ τὸ ὕλη! Ἐντεῦθεν ἀνεμένομεν Ὑλᾶνες.

2) Παρὰ [Δικαιάργω] ἀπ. ΠΙ 2 κεῖται: «ἡ γὰρ Ἑλλὰς... ἄφ' Ἑλληνος τοῦ Αἰόλου ἐκλήθη». Ἀλλὰ ὥφειλε νὰ κληθῇ Ἑλληνία ἢ Ἑλληνίς (ἐνν. γῆ)· πβ. ἀνωτέρω.

3) Ὁ Aug. Fick, Vorgriechische Ortsnamen als Quelle für die Vorgeschichte Griechenlands, Göttingen 1905, σ. 156 καὶ 159 συνάπτει τὸ Ἑλλὰς καὶ Ἑλλην πρὸς τὸ ἐθνικὸν Ἑλλοπες (Ἡπειροῦ) καὶ Ἑλλοὶ καὶ Ἑλλὰ (=«Διὸς ἱερὸν ἐν Δωδώνῃ» Ἡσύχ.)· ἀλλ' οὐδὲν ἐπιχείρημα προσάγει ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτοῦ².

Η ΗΜΕΤΕΡΑ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ

Ἑλλην — Ἑλλαν.

Τὸ ἐθνικὸν Ἑλλην (δωρ. Ἑλλαν) ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρ' Ὀμήρῳ Ἰλ. Β 684 (Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἕλληνες καὶ Ἀχαιοὶ), τὸ δὲ σύνθετον Πανέλληνες πάλιν ἐν Ἰλ. Β 530 (ἐγγχείη δ' ἐκέκαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς)³ καὶ Ἡσιόδ. Ἑργ. 526· παρ' Ἡσιόδῳ ἀπ. 8 καὶ Ἀρχιλόγῳ 47 μνημονεύεται ὁ γενάρχης Ἑλλην. Ἡ χώρα, ἣν οἰκοῦσι παρ' Ὀμήρῳ οἱ ὑπὸ τὸν Πηλέα Ἕλληνες, καλεῖται Ἑλλὰς καὶ κεῖται περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν (ιδὲ καὶ κατωτέρω)⁴.

Ἀρχικῶς τὰ ἐθνικά Ἑλλην—Ἑλλαν ἐτινίζοντο *Ἑλλήν—*Ἑλλάν⁵, ὁ ἀναβιβασμὸς δὲ τοῦ τόνου ὀφείλεται κατὰ τὸν P. Kretschmer, Gercke-Norden, Einleit. in die Altertumswiss. I¹ σ. 144 (1909)⁶ καὶ τὸν W. Schultze, Sitzungsber. Berl Akad. 1910, σ. 787 κέ. εἰς τὸ σύνθετον Πανέλληνες.

Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην περὶ τοῦ λόγου τοῦ ἀναβιβασμοῦ τοῦ τόνου ἀναγκάζομαι νὰ μὴ συμφωνήσω διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) Τὸ Πανέλληνες εἶναι, ὥς θὰ δεῖξω κατωτέρω, πλάσμα τοῦ ποιητοῦ⁷ τοῦ

¹ Τὴν γνώμην αὐτοῦ πολλοὶ παρ' ἡμῖν (Γ. Χατζιδάκις κ. ἄ.) ἀβασανίστως ἠσπάσθησαν.

² Τὴν ἐν τῷ περιοδ. Bezz. Beitr. διατριβὴν αὐτοῦ δὲν εἶδον.

³ Καὶ τὰ δύο χωρία ἀνήκουνσι τῷ Νεῶν κατάλογῳ, ὅστις βεβαίως δὲν ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου. Ἀ σ φ α λ ὠ ς ὁμοῦ ἐγίνωσκεν ὁ Ὀμηρος τὸ Ἑ λ λ η ν, διότι παρ' αὐτῷ, ὥς θὰ ἴδωμεν, κεῖται τὸ ὄνομα Ἑ λ λ ᾱ ς.

⁴ Πβ. τὰ χωρία παρὰ Ebeling, ἐνθα παρ' Ὀμήρῳ μνημονεύεται.

⁵ Ὅμοιον ἀναβιβασμὸν παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῷ κρητικῷ Θ ἡ ρ η ν (ιδὲ κατωτέρω σ. 134).

⁶ Πβ. καὶ Glotta 4 (1913) σ. 344.

⁷ Ἡ μᾶλλον παρέμβλημα εἰς τὸν Νεῶν κατάλογον (ιδ. κατωτ.). Ὁ Ἀρίσταρχος (πβ. K. Lehrs, De Aristarchi studiis Homericis³, Leipzig 1882, σ. 225) δὲν ἐθεώρει ἀρχαῖον τὸ Π α ν ἑ λ λ η ν ε ς.

Νεῶν καταλόγου, ὅστις διὰ τὸ Ἑλληνες (B 684) ἐτόνισε καὶ Πανέλληνες! 2) Τὰ μετὰ τοῦ παν- σύνθετα δὲν ἀναβιβάζουσι πάντοτε τὸν τόνον: πβ. *Παναχαιοὶ* (παρ' Ὀμήρῳ παρὰ τῷ J. Ebeling Lex. Homer. ἐν λ. Παναχαιοὶ λέγεται: accentus ethnicorum compositione non mutatur)¹, *παμβδέλυρός* (Ἀριστοφ.), *παμμυσαρός* (Ἀριστοφ.). Ὁμοίως δὲν δεχόμεθα, ὅτι ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου ὀφείλεται εἰς τοὺς Αἰολεῖς (Schmid—Stählin GGL I 1, σ. 41, 1). Ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι ὁ ἀναβιβασμὸς ὀφείλεται α') εἰς τὸ ἀντίστροφον σχῆμα: Ἰαόνις—Ἰάων, Κανκωνίς—Καύκων, Λακωνίς—Λάκων, Παιονίς—Παίων, Μηονίς—Μήων, Βιστονίς—Βίστων, Σαρωνίς—Σάρων, Νεσσωνίς—Νέσσων, Ἀπολλωνίς—Ἀπόλλων, Πανδιονίς—Πανδίων, Κυκλωπίς—Κύκλωψ κ.ἄ.π. Κατὰ ταῦτα ἐλέχθη καὶ Ἑλληνίς—Ἑλλην' β') *ἐκ παραλλήλου* εἰς τὸ ἀντίστροφον ὁμοίως σχῆμα: Μηόνων (γεν. πληθ.)—Μήων (Ὀμηρ.), Κανκίωνων—Καύκων (Ὀμηρ.), Παιόνων—Παίων (Ὀμηρ.), Ἰαόνων (=Ἰώνων)—Ἰάων (Ὀμηρ.), Κυκλώπων—Κύκλωψ (Ὀμηρ.) κ.ἄ. Κατὰ ταῦτα ἐλέχθη καὶ *Ἑλλήνων*—*Ἑλλην*.

Τὰ ἔθνικα εἰς -ᾶνες ἢ -ῆνες ἀπαντῶσιν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας μέχρι τῆς Ἀττικῆς, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Κρήτης καὶ δηλοῦσι τοὺς κατοίκους πόλεως· πβ. Ἀγρίνιον (πόλις)—Ἀγρινιᾶνες (ἐπιγρ.), Ἀρόη (πόλις Ἀχαΐας [ὑστερον Πάτραι])—Ἀροᾶν—Ἀροάνιος (Ἀροάνια) ἐν Ἀρχαδίᾳ², Φοιτίαι—Φοιτιάν, Ἀρέτα—Ἀρετὰν (ιδ. κατ.), *Ἀρκτος (πόλις: πβ. ἀρχ. πόλεις: Ἴππος, Λύκος, Ταῦρος κ. ἄ.)—Ἀρκτάν, *Ἀζα—Ἀζᾶνες, Ἐγγέλεια—Ἐγγελᾶνες, Δώριον—Δωριᾶνες, Αἰγαί—Αἰγάν (πβ. καὶ διάφορον εἰκασίαν παρὰ Gruppe, Gr. Mythol. II σ. 1148, 3), Ἀκραίφια—Ἀκραίφην (ὁ ἐπώνυμος τῆς πόλεως, Roscher, Die Zahl 50, σ. 57 κέ.).

Ἵνα δεῖξω τὴν ἔκτασιν αὐτῶν, παραθέτω τὰ γνωστά μοι ἔθνικα ὀνόματα εἰς -ᾶνες (= -ῆνες)³:

(Ἀγρία;)—Ἀγριᾶνες

(Ἀγρίνιον)—Ἀγρινιᾶνες (ἐπιγρ.)

*Ἀδᾶνες—Ἀδανία (Ἡσύχιος)

(*Ἀζα;)—Ἀζᾶνες (καὶ Ἀζῆνες)—Ἀζάνιος

Ἀθαμᾶνες

¹ Ἀλλὰ κύριον (οὐχὶ ἐθνικόν!): Παναίτωλος.

² Δύο ὑποθέσεις χωροῦσιν: ἢ οἱ *Ἀροᾶνες τῆς Ἀχαιᾶς ἦλθον εἰς Ἀρχαδίαν, ἢ ὑπῆρχε καὶ ἐν Ἀρχαδίᾳ πόλις Ἀρόη.

³ Τινὰ τούτων ἐγνώσθησαν ἐξ ἐπιγραφῶν. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναζητηθῶσι πάντα.

Ἄθάνες¹

(Αἰγαί: Ὀμήρ. Ὀδύσσ. ε 381: κλυτὰ δώματα!) — Αἰγάν (Ποσειδῶν, πβ. καὶ Gruppe, Griech. Mythol. II σ. 1148, 3).

(Αἰνία;) — Αἰνιᾶνες (Ἐνιῆνες παρ' Ὀμήρῳ)

Ἀκαρνᾶνες — Ἀκαρνανία

Ἀκραιφία — Ἀκραιφὴν

*Ἀνδᾶνες — Ἀνδανία²

(Ἀράφη — *Ἀράφη) — Ἀραφὴν

(Ἀρέτα) — Ἀρετὰν (ποταμὸς)

(*Ἀρχτος) — Ἀρχτιᾶνες

(Ἀρόη) — *Ἀροᾶνες — Ἀροάνιος

Ἀτινιᾶνες

Γέρην [— Γερήνιος;]

Δαιᾶνες

(Δώριον) — Δωριᾶνες

(Ἐγγέλεια) — Ἐγγελᾶνες (ἐν Ἰλλυρία)

Ἐνιῆνες: ἰδ. Αἰνιᾶνες

Ἐοιτᾶνες

(Εὐρυτος, ποταμὸς³) — Εὐρυτᾶνες

Θήρα — Θήρην

Κεφαλλᾶνες (καὶ Κεφαλλῆνες)

Κυλικράνες (παρὰ τὴν Τραχίνα· πβ. Pauly-Wissowa RE. ἐν λ.)

Κυλλῆν

Ῥιττὴν — Ῥιζὴν (Κρήτη: ποταμὸς) — Ῥιζηνία⁴

Ταλαιᾶνες (Ἰππειρος)

Τροιζὴν (δ)⁵

(Φοιτίαι) — Φοιτιὰν

Φοικᾶνες (Ἡρωδιαν. Α' 360, 10 Lentz)⁶.

¹ Ἰσως ἡ πόλις ἐκαλεῖτο *Ἀθη· ἐντεῦθεν πιθανῶς καὶ τὸ Ἀθηνη (πβ. Κύρη — Κυρ-ήνη [θεά]), ὡς θὰ δεῖξω ἀλλαχοῦ. Πβ. Παλλ-ὰς καὶ Παλλ-ήνη (*Πάλλη:).

² Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Aug. Fick, ἔ. ἄ. σ. 89, ἀπὸ πόλεως, ἣτις δὴθεν ἐκαλεῖτο *Ἀνδανος.

³ = Ἀχελῷος, ὡς θὰ δεῖξω ἀλλαχοῦ: πβ. Εὐρώτας (= εὐρυτος) καὶ ἐπίθετον εὐρυτος! Ἔτι πβ. ὅτι ὁ μυθικὸς Εὐρυτος καλεῖται υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος!

⁴ Πβ. Aug. Fick, Vorgr. Ortsn. σ. 31.

⁵ Πβ. Oberhammer, Akarnanien σ. 42, σημ. 5.

⁶ Κατὰ τὰ ἐθνικά εἰς -ᾶνες καὶ -ῆνες ἐπλάσθησαν καὶ τὰ ἑξῆς:

Κατὰ ταῦτα καὶ οἱ *Ἑλλᾶνες (=Ἑλλανες—Ἑλληνες) ἦσαν κάτοικοι πόλεως, ἣτις ἀσφαλῶς ἐκαλεῖτο Ἑλλη (ἢ καὶ Ἑλλα).

Ὁμώνυμος παραθαλάσσιος πόλις ἐπὶ τοῦ πόρου τοῦ ἐνοῦντος τὴν Προποντίδα καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἔδωκε τὸ ὄνομα Ἑλλάσποντος—Ἑλλήσποντος (=Ἑλλάς—Ἑλλης πόντος)¹· ἡ πόλις, ὡς θὰ δεῖξω διὰ μακρῶν ἀλλαχού, μετωνομάσθη ἐν ὑστέροις χρόνοις (μετὰ τὸν Ὀμηρον) ὑπὸ ἀποίκων Ἐφεσίων Πακτύη² (νῦν Ἅγιος Γεώργιος)³ καὶ ἔκειτο ἐπὶ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου (=νῦν Χερσονήσου τῆς Καλλιπόλεως) καὶ ἐν τῇ βορείῳ ἐξόδῳ τοῦ Ἑλλησπόντου. Αἱ θάλασσαι ὀνομαζόνται συνήθως ἀπὸ πόλεων: πβ. Σάρων (τόπος)—Σαρωνικὸς κόλπος, Θέρμη (νῦν Θεσσαλονίκη)—Θερμαῖος ἢ Θερμαϊκὸς κόλπος, Κόρινθος—Κορινθιακὸς κόλπος, Hadria—mare Adriaticum (Ἄδριανὸς πόντος: Παλ. Ἀνθολ. IB' 252). Ὁ Ἑλλήσποντος ὑπὸ τῶν ξένων κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα (πβ. Pauly - Wissowa RE. λ. Hellespontos) ἐκαλεῖτο Brachium Sancti Georgii· τὸ χωρίον δ' Ἅγιος Γεώργιος (ἢ ἀρχαία πόλις Πακτύη, ἡ ἀρχαιότερον Ἑλλη) ἔδωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον⁴.

Ἡ πόλις Ἑλλη ὀνομάσθη ἀπὸ ναοῦ τῆς Ἑλλης⁵· τὸν ναὸν

Ἑκτιῆνες (τὸ Ἑκτιῆνες φαίνεται ἐσφαλμένον), Δυμᾶνες (Δύμη) καὶ εἰ τι ἄλλο. Πβ. καὶ *tita—Τιτάν: Glotta 14 (1925) σ. 310.

¹ Τὸ ὄνομα κεῖται ἤδη παρ' Ὀμήρῳ· ὥστε ἡ Ἑλλη (πόλις) εἶναι ἀρχαιότερα αὐτοῦ.

² Τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι: α') παρὰ τὴν Πακτύην ἐπινίγη (=δύσις σελήνης) ἡ Ἑλλη (ιδ. σ. 137,1) κατὰ τοὺς ἀρχαίους μύθους· β') παρὰ τὴν Πακτύην ὁ τάφος τῆς Ἑλλης: Ἡρόδ. Ζ' 58 καὶ Λουκιαν. Ἐνάλ. διάλ. θ (312). Ὡστε ὁ μῦθος εἶναι αἰτιολογικὸς· ἀρχικῶς δὲ μόνον ὁ Φριξὸς ὑπῆρχεν ἐν τῷ μύθῳ, ὡς ἤδη παρετηρήθη. γ') ναὸς τῆς θεᾶς Ἑλλης ἐν Πακτύῃ· πβ. O. Gruppe, Gr. Myth. σ. 565, 7· δ') ἡ Πακτύη κεῖται παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ε') ἀπὸ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (πρώην Πακτύης) ὁ Ἑλλήσποντος παρὰ τοῖς ξένοις ἐκαλεῖτο Brachium Sancti Georgii.

³ Παρὰ ταύτην ἐδεικνύετο ὁ τάφος τῆς Ἑλλης· πβ. Ἡρόδ. Ζ' 58.

⁴ Ὑπὸ τῶν οἰκούντων τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐδόθη βεβαίως καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν Προποντίδα (νῦν Θάλασσα τοῦ Μαρμαρά· ὁ Μαρμαρᾶς εἶναι χωρίον τῆς νήσου Προκοννήσου, ἣτις κεῖται παρὰ τὴν βορείαν ἐξοδὸν τοῦ Ἑλλησπόντου).

⁵ Ἐν ἀνακρινώσει ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ (τῇ 15.5.31) ἀπέδειξα, ὅτι αἱ ἀρχαῖαι πόλεις (π. χ. Ἀθῆνη: Ὀμήρ. Ὀδ. η 80 [καὶ Ἀθῆναι], Κυρήνη, Πειραιεύς, Κόρινθος κ. ἄ. π.) αἱ φέρουσαι ὀνόματα θεῶν ὀφείλουσιν αὐτὰ εἰς ναοὺς (οὕτως Ἀθῆνη = 1) ἢ θεὰ 2) ὁ «ναὸς» αὐτῆς (=ἱερὰ ἐλαία!) καὶ 3) ὁ τόπος [ὁ βράχος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἴτα ἡ ἐπ' αὐτοῦ πόλις]· πβ. νῦν Ἅγιος Γεώργιος = 1) ὁ ἅγιος 2) ὁ ναὸς αὐτοῦ καὶ 3) τόπος [π. χ. ὁ Λυκαβηττός νῦν κοινῶς, χωρίον ἐν Πελοποννήσῳ]).

ἀπλῶς θεωρεῖ ἀφορμὴν τῆς ὀνομασίας τοῦ Ἑλλησπόντου ὁ Ο. Gruppe, Griech. Mythol. I σ. 565 σημ. 7, ἐνθα ἰδὲ καὶ τὰς παραπομπάς.

Ὅτι ὑπῆρχε πόλις Ἑλλη ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου διδάσκει καὶ τὸ ἔτυμον τῆς λ. *Δαρδανέλλια*¹ (ἐνν. στενά), δι' ἧς δηλοῦται νῦν ὁ Ἑλλησπόντος.

Τὸ ἐπίθ. *Δαρδανέλλια* προῆλθεν ἀπὸ τοῦ **Δαρδανέλλη*, ὅπερ σύνθετον ἐκ τοῦ *Δάρδανος*² (ἀρχαία πόλις τῆς Ἀσίας κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους νοτίαν εἴσοδον εἰς τὸν Ἑλλησπόντον) καὶ Ἑλλη (ἐν τῇ βορείᾳ εἰσόδῳ ἰδὲ καὶ ἀνωτ. σ. 135)³. Πβ. *Μοθώνη* καὶ *Κορώνη* > **Μοθωκορώνη* (νῦν *Μοθωκόρωνα*), *Πάρος* καὶ *Ναξία* (= *Νάξος*, νῦν *Ἀξιά*) > *Παροναξία*, *Κλημέντι* καὶ *Καίσαρι* > *Κλημεντοκαίσαρι* (ἐν *Κορινθίᾳ*), *Ζαπάντι* καὶ *Βραχώρι* > *Ζαπαντοβράχωρο* (ἐν *Αἰτωλίᾳ*), *Ἀρφαρά* καὶ *Βέρσοβα* > *Ἀρφαροβέρσοβα*. Ἐτι πβ. (Ὑδρα—Σπέτσαι) Ὑδροσπετσιώτης, Ross, *Inselreisen* II 109 καὶ Curtius, *Peloponnesos* I σ. 214, σημ. 33, *Buda* καὶ *Pest* (διπλῇ πόλις ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ) > *Budapest*, *Lingua* καὶ *Glossa* > *Lingua-glossa* (χωρίον ἐν *Σικελίᾳ*) κ. ἄ.

Δηλαδὴ τὸ στενὸν (ὁ Ἑλλησπόντος) ὀνομάσθη ἀπὸ τῶν δύο πόλεων, *Δαρδάνου* καὶ Ἑλλης, αἵτινες ἔκειντο *ἐπὶ ἐκατέρῳ τῶν δύο ἄκρων* τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ἐν τῷ ἄκρῳ τῆς Θρακικῆς χερσονήσου τῷ καλουμένῳ τουρκιστὶ *Eles-burun* (= ἀρχ. *Μαζουσία ἄκρα*) κορύπεται⁴ κατὰ τινας τὸ *Ἑλλης ἄκρα⁵ δηλαδὴ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς πόλεως Ἑλλης (νῦν Ἀγ. Γεωργίου) ἡ χερσονήσος ἐκλήθη πρὸ τῆς ἰδρύσεως ἐν αὐτῇ τῆς Πακτύης Ἑλλης (πβ. νῦν *Χερσόνησος τῆς Καλλιπόλεως*). Περὶ τοῦ *Eles-burun* (καὶ τῆς ναυμαχίας, 3 Δεκεμβρίου 1912) πβ. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. λ. *Ἑλλη* καὶ *Ἑλλης ναυμαχία*.

¹ Τὸ ὄνομα ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τὸν μέσον αἰῶνα πβ. Pauly—Wissowa RE. λ. *Hellespontos*.

² Ἀμέσως μόνον τὴν λ. *Δάρδανος* βλέπει τις ἐν τῷ *Δαρδανέλλια*.

³ Ὅτι ἐν τῷ *Δαρδανέλλια* ἐνυπάρχει καὶ τὸ Ἑλλη, εἵλασεν ὁ Ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δημ. Πελεκίδης, εἰς ὃν ἐν προφορικῇ συζητήσει ἀνεκοίνωσα τὴν περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου πόλεως Ἑλλης γνώμην μου· ὁ αὐτὸς νομίζει, ὅπερ καὶ ἐγὼ δέχομαι, ὅτι τὸ ὄνομα *Δαρδανέλλια* θὰ ἐλέγετο παρὰ τοῖς περιοικοῖς ἐπὶ αἰῶνας παρὰ τὸ Ἑλλησπόντος.

⁴ Ἀκρα Ἑλαῖς (=ἐλαῖαι) πιθανώτερον κατὰ τὸν Δ. Πελεκίδην. Πβ. καὶ W. Ramsay, *Histor. geogr. of As. Min.* σ. 57.

⁵ Τοῦτο δέχεται καὶ ὁ Oberhammer, Pauly-Wissowa RE. λ. *Mastusia*.

Καὶ ἡ Ἑλλα (=Ἑλλη) παρὰ Στεφάν. Βυζαντ. λ. Ἑλλα («χω-
ρίον Ἀσίας, Ἀττάλουν βασιλέως ἐμπόριον. Πολύβιος ις'. τὸ ἐθνικὸν
Ἑλλαῖος») καὶ ἡ πόλις *Ἑλλη τῆς Κρήτης, ἣν ὑποδεικνύει ὁ ποταμὸς
Ἑλλην (ἰδὲ κατωτέρω) ὀφείλουσι νὰ συνεξετασθῶσι. Καὶ αἱ τέσσα-
ρες πόλεις ὀφείλουσι τὸ ὄνομα αὐτῶν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, εἰς νάον τῆς
Ἑλλης, περὶ ἧς θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ. Ἐνταῦθα λέγομεν, ὅτι ἡ Ἑλλη
εἶναι θεὰ τῆς σελήνης¹ καὶ εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ Ἑλένη² (=σελήνη)
κατὰ τὸ Μέγ. Ἐτυμολ. 549, 18 ἔλλη=σελήνη ἢ ἥλιος³. Κατὰ ταῦτα Ἑλ-
λη (πόλις)—ὁ κάτοικος Ἑλλάν (Ἑλλαν—Ἑλλην), ὡς Ἀγρίνιον (πό-
λις)—ὁ κάτοικος Ἀγρινιάν, Ἀρόη (πόλις)—ὁ κάτοικος *Ἀροάν, *Ἀρ-
κτος (πόλις)—Ἀρκτάν κ. ἄ. (ἀνωτ. σ. 133).

Ἑλλάς.

Νῦν ἐξετάσωμεν τὸ ὄνομα Ἑλλάς. Τοῦτο προφανῶς εἶναι ἐπίθε-
τον εἰς -άς· πβ. Ἴλιον—Ἰλιάς (ἐνν. ποιήσις), Ἰωνία—Ἰωνιάς, Νεμέα
—Νεμεάς (χαράδρα), Ἀσία—Ἀσιάς, Πήλιον—Πηλιάς, Μινύαι—Μι-
νυάς, Φοῖβος—Φοιβάς, Ἀφροδίσιον (ἱερὸν)—Ἀφροδιτιάς, Πότνιαι
(πόλις)—Ποτνιάς (κρήνη), Τροία—Τρωάς, Νύμφη—Νυμφάς κ. ἄ. π.
Ἐπίθετα εἶναι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν νήσων Κυκλάς (νήσος) καὶ συνήθ.
Κυκλάδες, Σποράδες, Στροφάδες. Ἔτι πβ. ἐπίθετα: (μόνος—) μονάς,
(δέκα—) δεκάς, (δύο—) дуάς, (ἵονθος—) ἰονθάς (ἐνν. αἶψ) κ. ἄ. π.

Καὶ τὸ ὄνομα Ἑλλάς ὡς ἐπίθετον θὰ ἀναχθῇ προφανῶς καὶ
ὅλως ἀβιάστως εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἑλλη, περὶ ἧς εἵπομεν ἀνω-
τέρω (σ. 135): Ἑλλη—Ἑλλάς, ὡς Νύμφη—Νυμφάς, Τροία—Τρωάς,
Νεμέα—Νεμεάς κ. ἄ.

¹ Πβ. Roscher ML. λ. Helle, σ. 2029 καὶ Helene σ. 1977, 18. Καὶ τὸ
Ἑλένη—ὡς καὶ τὸ Σελήνη—εἶναι τοπωνύμιον. Πβ. καὶ O. Gruppe, Gr. Myth.
σ. 751, 6 καὶ 8.

² Ἑλένη > ὑποκορ. Ἑλλη· διπλασιασμὸν τοῦ συμφώνου παρέχουσι
τὰ ὑποκοριστικά· πβ. Πολύλαος > Πόλυλλος, Κλεομένης > Κλέομι-
μις, *Τρίκαλος (θεά· πβ. νῦν Τρίκαλα [πόλις]) > Τρίκη, Φιλο-
κράτης > Φιλόκκας, Ἀνδροκκας, Φερένικος—Βερέκκας κ. ἄ.
Πβ. καὶ Γ. Χατζιδάκι, Ἀθηνᾶ 8 (1898) σ. 117—120 καὶ Gruppe, Griech.
Mythol. I σ. 71, 9: «die Verdoppelung des λ ist bei Kurznamen bekannte
Erscheinung».

Διὰ τὸν ὑποκορισμὸν τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς πβ. τὰ νεώτερα (Παναγία—)
Παναγίτσα καὶ Παναγιούδα.

³ Ἡ σημασία αὕτη ὑποδηλοῖ ὁρθὸν τὸν συσχετισμὸν τῆς Ἑλένης—Ἑλλης
πρὸς τὴν σελήνην. Ὡστε τὸ ἔλλη ἐπλάσθη ἐκ τοῦ Ἑλλη.

Ὁφείλω νὰ ὑπομνήσω, ὅτι τὸ Ἑλλὰς πρὸς τὴν Ἑλλην (τὴν μυθικήν, ὅφ' ἦν ὅμως προφανῶς κορύπτεται ἡ θεὰ Ἑλλη, ἀφ' ἧς ἐκλήθη ἡ πόλις!) συνῆψαν τὸ Μέγ. Ἑτυμολ. 331, 14 καὶ ὁ Ἀνώνυμος παρὰ Cramer, Anecd. Oxon. II 360, 18 (ιδ. ἀνωτ. σ. 131).

Τοῦτο οὐδεὶς παρετήρησε. Καὶ ἡμεῖς ἀφ' οὗ εὔρομεν, ὅτι τὸ Ἑλλὰς θὰ συναφθῇ πρὸς τὸ Ἑλλη (πόλις), τότε μόνον ἀπεδώκαμεν τὴν ἀρμόζουσαν σημασίαν εἰς τὰς εἰδήσεις ταύτας.

Κατὰ ταῦτα τὸ σύστημα Ἑλλη—Ἑλλὰς δύναται καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ἡμετέρας χώρας νὰ νοηθῇ, διότι ἡ θεὰ Ἑλλη πολλαχοῦ θὰ ἐλατρεύετο. Πβ. Ἀπολλωνιάς (πόλις) πολλαχοῦ.

Περὶ τῆς ὁρθότητος τῆς ἐτυμολογίας τῶν ὀνομάτων Ἑλλην καὶ Ἑλλὰς πείθει τὸ γεγονός, ὅτι *ἀμφοτέρα δλωσ ἀβιάστως* ἀνάγονται εἰς πόλιν Ἑλλην, ἧς μάλιστα δι' ἄλλων σαφῶν ἐνδείξεων ὁρίζεται ἡ θέσις ἐπὶ τοῦ Σπερχεῖοῦ ποταμοῦ.

Νῦν ἐρωτᾶται· κατὰ παρὰλειψιν τίνος οὐσιαστικοῦ, θὰ νοηθῇ τὸ ἐπίθετον Ἑλλάς;· Βεβαίως ἡ ἔρευνα ὥφειλε νὰ δυσχερανθῇ, ἂν περιωριζόμεθα μόνον ἐν τῇ περὶ τὸν Σπερχεῖον χώρᾳ.

Εἶναι γνωστὸν—καὶ περὶ τούτου ἐγράφησαν ὅφ' ἡμῶν πολλὰ!—ὅτι πόλεις καὶ χώραι ἐν τῇ ἀρχαιότητι φέρουσιν ὀνόματα ποταμῶν· οὕτως Αἰγὸς ποταμός, Ἀκράγας, Ἀλαβάν, Ἀμνισὸς (ἐν Κρήτῃ), Ἀσωπός, Ἑλισσών¹, Ἐλωρος, Ἐρμος (ἐν Ἀττικῇ), Ἰστρος, Κέσκος, Κίος, Ξάνθος, Οἰνοῦς, Σαλμώνη, Σελινούς, Σῆρις (ἀρσ. καὶ θηλ.), Σύβαρις, Τάρας, Καλκηδὼν (ἐν Βιθυνίᾳ), Ὠρωπὸς κ. ἄ. π. εἶναι ἀρχαῖα ἑλληνικὰ πόλεις, αἵτινες φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ παραρρέοντος ποταμοῦ². Ἐτι πβ. Ροῦς, ὅστις εἶναι ἀρχαία πόλις ἐν τῇ Μεγαρίδι· Χαράδρα καὶ Χάραδρος³ εἶναι ὀνόματα ἀρχαίων πόλεων. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰταλίᾳ Parma, ποταμὸς καὶ ἀπ' αὐτοῦ πόλις ὁμώνυμος· Astura ὁμοίως.

¹ Πβ. Ἀμφίπολις ποταμός, Ἐπιστημονικὴ ἡχὼ 12 (1925) σ. 77 καὶ Κατωλὸς—Ὠρωπός, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 199 καὶ 200.

² =ἐλικτός, ἐλικοειδής· πβ. τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχ. ποταμοῦ Ὀφρις.

³ Πβ. καὶ Στέφαν. Βυζάντ. λ. Ἀ κ ρ α ν τ ε ς.

⁴ Ὁ χεῖμαρρος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλῶσσῃ ἐλέγετο καὶ χ α ρ α δ ρ α καὶ χ α ρ α δ ρ ο ς.

Τὸ ὄνομα τῆς ἐνδόξου Ρώμης—Roma καὶ Rouma¹ ἀρχαιότερον (πβ. Forcellini λ. Roma)—ὑπεστηρίχθη, ὅτι εἶναι συγγενὲς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν λέξιν *ῥέυμα* καὶ τὴν γερμανικὴν Strom². πβ. Walde, Lateinisches etymologisches Wörterbuch, Heibelberg 1910 (ἔκδ. β'), λ. Roma. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἑλλην. λ. (τὸ) *ῥύμα* ἡδύνατο νὰ συναφθῇ ἡ λ. Roma.

¹ Ἀλλὰ τὸ θηλ. Rouma (ἀρχικῶς δὲ *Ruma) ἀσφαλέστερον κατ' ἐμὲ ὀφείλει νὰ συναφθῇ πρὸς τὸ ὁμοίως θηλ. *ῥύμη*³ (ῡ: ἐκ τοῦ ῥέω) = ὀρμή, φορὰ: πβ. λατιν. ruma (=θηλή). Ἡ ἑτρουσκικὴ φυλὴ Ruma (πβ. Pauly-Wissowa RE. λ. Romulus, σ. 1075) ὀνομάσθη ἀπὸ τῆς πόλεως ἢ τοῦ ποταμοῦ⁴, οὐχὶ δὲ ἀντιστρόφως! Εἰς ἐπίρρωσιν προσάγω τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ἀρχαιότερον ὄνομα τοῦ Τιβέρεως εἶναι Rumon⁵ (πβ. Serv. Aen. VIII 63 καὶ Pauly-Wissowa RE λ. Rumon)· τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Forcellini (λ. Roma σ. 561b) ὀρθῶς μεταφράζει flumen. Κατ' ἐμὲ ἀρχικῶς ὁ Τίβερις ἐκαλεῖτο *Rūma· ἐξ αὐτοῦ ἡ πόλις ἐκλήθη *Rūma > Rouma > Roma· *εἴτα* ὁ ποταμὸς ἐγένετο Rumon ἀναλογικῶς: πβ. Rubicon, ποταμὸς Ῥουβίκων (καὶ Rubico)⁶. Κατὰ ταῦτα πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἐτυμολογίαι τοῦ ὀνόματος Roma εἶναι πασιφανῶς ἐσφαλμέναι!

² Ὅτι ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς Ρώμης εἶναι *Ruma οὐχὶ Rouma διδάσκει καὶ τὸ συγγενὲς *Στρυμὼν* (=ποταμὸς)—*Στρυμόδωρος*.

³ Ἔτι πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι *ῥόη* (ἐκ τοῦ ἀρχ. ῥοή: πβ.

¹ Κατ' ἐμὲ ὁ ἀρχικὸς τύπος εἶναι *Ruma· πβ. ruma=θηλή, (ἐξ ἧς γίνεται) ἡ ῥοή τοῦ γάλακτος καὶ ἑλλην. ῥύμη καὶ ἑτρουσκ. Ruma (ιδεῖ κατωτ.) καὶ τὰ συγγενῆ rumis, rumen, Ruminus, Rumi(n)a, Ruminalis. Ἔτι πβ. ἀρχ. ἑλλην. Στρυμή—σλαβ. Struma (=ποταμός, ῥύμη) καὶ ὅτι ὁ Τίβερις πρότερον ἐκαλεῖτο Rumon (ιδεῖ κατωτ.=*Ruma). Κατὰ ταῦτα ἡ σειρά εἶναι: ruma > *Rūma > Rouma > Roma.

² Πβ. καὶ ἑλλην. Στρυμή, Στρυμὼν, σλαβ. Struma (=ἀρχ. ἑλλην. *Στρυμα [πβ. Στρυμή!]) κατ' ἐμὲ καὶ σανσκριτ. sru—.

³ Περιέργως εἶναι ὁ στίχος ἐν Χρησμ. Σιβυλλ. 8,165: «ἔσται μὲν Ῥώμη ῥύμη καὶ Δῆλος ἄδηλος».

⁴ Θὰ ἴδωμεν κατωτέρω (σ. 140), ὅτι ἀπὸ τοῦ *Ruma ἀπέρρευσεν ὁ τύπος Rouma.

⁵ Παρὰ Walde ἔ. ἄ. φέρεται οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τὸν τύπον Rumon· τοῦτο δὲν εἶναι ἀδύνατον: πβ. Rubicon καὶ Rubico!

⁶ Διὰ τὸν μεταπλασμόν: θηλ. *Ruma—ἀρσ. Rumon (γεν. Rumōnis) πβ. θηλ. *Struma (Στρυμή—Στρυμό—δωρος)—ἀρσ. Στρυμὼν (γεν. Στρυμῶνος καὶ Στρυμόνος). Οἱ ἐπιδρομεῖς Σλάβοι παρέλαβον τὸν ἀρχαῖον τύπον *Struma ὅλως ἀμετάβλητον.

καὶ ἀρχ. τοπωνύμιον Ἀγαθὴ ῥόη!) νῦν ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας καλεῖται ἡ θηλὴ (τὸ λατίν. *ruma*).

Τὸ **Ruma* διὰ ψευδῆ ἀποκατάστασιν ἔγινε *Rouma* (πβ. ἀρχ. *jouro* > *juro*, ἀρχ. *roublicom* > *publicum* κ. ἄ. π.).

Ἐπειδὴ δηλαδὴ πᾶν *ου* (πβ. Kühner), ἐνομήσθη τὸ **Ruma* νεωτερικόν, χυδαῖον καὶ ἐγένετο, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ψευδὴς ἀποκατάστασις (πβ. ἔτσι > ἔκι [διαλεκτ.] ἐν ταῖς περιφερείαις, ἐν αἷς νῦν οἱ λαλοῦντες ἐπιθυμοῦσι νὰ φύγωσι τὸν τσιτακισμόν, δι' ὃν ὑπὸ τῶν γειτόνων σκώπνontαι).

Διὰ τὸ **Rūma* > *Rōma* πβ. *rūbigo* (*ruber*) > *rōbigo*. Περί δὲ τοῦ *Rouma* > *Roma* πβ. Walde ἐν λ. *Roma*.

Τέλος παρατηρῶ, ὅτι κακῶς ὁ Corssen (πβ. Pape-Benseler λ. Ῥώμη) καὶ ὁ Forcellini (ἐνθ' ἄνωγ.) τὸ *Roma* μεταφράζουσι *Stromstadt* ἢ ὁρθὴ μετάφρασις εἶναι *Strom* πβ. ἀρχαῖα τοπωνύμια Ῥοῦς (ἀρχ. πόλις ἐν Μεγαρίδι), Χάραδρος καὶ Χαράδρα (πβ. ἀνωτέρω σελ. 138 σημ. 4), Ποταμὸς (ἐν Ἀττικῇ), τὰ νεώτερα Ποταμὸς (πρωτεύουσα τῆς νήσου τῶν Κυθῆρων καὶ πόλις τῆς Λέσβου [ἢ καὶ Πλομαρίου]), τὰ χωρία Ῥεῦμα, Ποτάμι, Ἀλμυροπόταμον, Νεραῦλακας κ. ἄ. π.¹

Ἀλλὰ καὶ χώραι φέρουσιν ὀνόματα ποταμῶν: Στρυμὼν παρὰ Στατίω Theb. 5, 188 κείται ἀντὶ τοῦ Θοράκη Ἀσώπιον (Ἡρόδ. Θ' 15) καλοῦνται οἱ οἰκοῦντες τὴν περὶ τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν χώραν ὥστε Ἀσωπὸς=χώρα Ἑλλήσποντος² ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων καλεῖται ἢ περὶ τὸν Ἑλλήσποντον κειμένη χώρα (ἰδίᾳ τῆς Ἀ-

¹ Πβ. καὶ τὰ ξένα *Strumitza* (=Στρυμονίσκος), ποταμὸς καὶ πόλις ἐν Βουλγαρίᾳ (ὑπὸ ἡμιμαθῶν λογίων διωρθώθη εἰς Στρωμνίτσα!), ῥωσ. *Moskva* (Μόσκηβα, ποταμὸς καὶ πόλις, κακῶς παρ' ἡμῖν διὰ παρετυμολογίαν *Μόσχα*), γερμαν. *Offenbach*, *Marbach*, ἰταλ. *Fiume* (=ποταμός) ἢ *Γιάνιτσα* [(Πελοποννήσου)—τὰ *Γιανιτσα* (Μακεδονίας): πβ. ἢ *Ναυπλία*—τὰ *Ναύπλη* (μεσαιων.) κ. ἄ. π.]—σλαβ. *janitza*=ποτάμιον. Ἡ *Γιάνιτσα* τῆς Πελοποννήσου (ἐπαρχία Καλαμῶν) ἀναφέρεται πρὸ τῆς τουρκοκρατίας δὲν εἶναι ἄρα τουρκικῆς ἀρχῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὁ τύπος *Γενιτσα* ὀφείλεται εἰς παρετυμολογίαν παρὰ τοῖς Τούρκοις (**Γιάνιτσα* > *Jenidjé*! > *Γενιτσα* > *Γιανιτσα*): διὰ τὸ *Jenidjé* (=Νεάπολις) εἶτα ὀνομάσθη τὸ παρακείμενον—ἐγκαταλειμμένον, ὥς φαίνεται, τότε—πόλις *Eskidjé* (=Παλαιόπολις) πβ. *Παλαιοπρέβεζα* (=ἡ Νικόπολις!), *Eski-Stamboul* (ἐν Βουλγαρίᾳ)! κ. ἄ. Περί τούτου εἰδικώτερον ἀλλαχοῦ.

² Ὁ στενὸς οὖτος πόρος παρ' Ἑσυχ. καὶ Στεφ. Βυζ. ὀνομάζεται *ποταμός*.

σίας) πρ. ‘Ηρόδ. Δ’ 95, 138, Θ’ 101, Θ’ υκυδ. Β’ 9, Ξενοφ. ‘Ελλην. Α’ 7, 2 κ. ἀ., CIG 3067, 3068. Κατὰ τοὺς ὠμαϊκοὺς χρόνους ἡ ἑπαρχία (provincia) καλεῖται Hellespontus.

Εὐφράτης καλεῖται τόπος παρὰ τὴν ‘Ιεράπολιν καὶ Θάψακον, αἵτινες κεῖνται ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου· πρ. Pape - Benseler (γ’ ἐκδ.) λ. Εὐφράτης. Παρ’ ‘Ομήρῳ Αἴγυπτος (δ)=δ ποταμὸς Νεῖλος, Αἴγυπτος (ῥ)=ἡ χώρα.

“Ετι πρ. τὸ μεσαιωνικὸν Στρυμὼν=ἡ περὶ τὸν Στρυμόνα χώρα· πρ. Schlumberger, Mélanges d’archéologie byzantine, σ. 216. Παρὰ Φραντζῆ σ. 91, 10 καὶ 276, 15 καὶ Θρήνην Κωνσταντινουπόλεως 770 καὶ 981 ‘Ελλάδα=ἡ περὶ τὸν Σπερχεῖδον (=‘Ελλάδαν· ἰδ. κατωτ.) χώρα. Νῦν “Οφιν ἐν Πόντῳ καλεῖται ἡ περὶ τὸν “Οφιν ποταμὸν χώρα, “Ασπροπόταμος¹ (ἀρχ. ‘Αχελῷος), Λοῦρος (ἀρχ. “Ωρωπὸς) κ. ἀ. καλοῦνται καὶ αἱ χῶραι, αἷς διαρρέουσιν οἱ εἰρημένοι ποταμοί.

“Αλλὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ νῦν παρατηρεῖται· αἱ χῶραι Moldova² (ἡγεμονία μέχρι τοῦ ΙΘ’ αἰῶνος), Congo, Senegal, Paraguay, Wied Ruhr, Saar (ἐν Γερμανίᾳ), Morava (μεσαιων. κράτος), Bosna (ἑλλην. Βοσνία), Don (ἐν “Ρωσίᾳ) κ. ἀ. φέρουσιν αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ, ὅστις διαρρέει αὐτάς. “Εν Γαλλίᾳ νῦν οἱ νομοὶ (départements) φέρουσιν αὐτὰ τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν, οἷτινες διαρρέουσιν αὐτοὺς· πρ. Aisne, Garonne, Loire, Marne, Meuse, Rhône, Seine, Somme κ. λ.

“Εν “Υγουσλαβίᾳ (πρῶην Σερβίᾳ) νομὸς τις καλεῖται Morava (ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ).

Καὶ ἡ χώρα ἡμῶν φέρει τὸ ὄνομα ποταμοῦ· ὁ ποταμὸς Σπερχεῖός, ὅστις διέρρεεν, ὡς εἴπομεν (σ. 132), τὴν ὑπὸ τὸν Πηλέα παρὰ τὴν “Οθρυν χώραν, ἐκαλεῖτο καθ’ ἡμᾶς ἀρχικῶς³ ‘Ελλάς, ὅπερ ὄνομα διετήρησε διὰ πάντων τῶν αἰώνων μέχρι καὶ τοῦ νῦν καλούμενος οὐ μόνον “Αλαμάννα, ἀλλὰ καὶ ‘Ελλάδα⁴.

¹ Οἱ κάτοικοι καλοῦνται “Ασπροποταμίται.

² “Ανακριβῶς ἡμεῖς λέγομεν Μολδαβία, ἀντὶ Μόλδοβα.

³ “Η τμήμα αὐτοῦ· περὶ πολωνυμίας τῶν ποταμῶν ἕνεκα τῆς ὀνομασίας κατὰ τότες ἰδὲ “Α. Χατζῆν, “Επιστημ. ἡχ. ἔ. ἀ. σ. 77—78· πρ. “Αχελῷος καὶ “Ιναχος (ἰδὲ Pauly - Wissowa RE. λ. Inachos 4), Πηνειὸς (Θεσσαλίας) καὶ “Αράξης (Στέφ. Βυζ. λ. “Αράξης), Στρυμὼν καὶ “Αμφίπολις.

⁴ “Εσχάτην περιφρόνησιν καὶ ἐμπαιγμὸν τῆς τοπωνυμολογίας καὶ ἀσεβῆ παραχάραξιν τῆς ἀληθείας ἐλέγχουσιν αἱ ἐτυμολογίαι ἐν Μεγάλ. ‘Ελλην. Ἐγκυκλοπ. λ. “Αλαμάννα (ὑπὸ Γ. Κορομηλά, δημοσιογράφου): ὁ τῆς ‘Ελλάδας > ὁ ‘Ελλάδας (sic: παραχάραξις!) ἢ φοινικικὸν (γράφε ἀραβικόν!) “Ελ Οὐάδα > ἡ ‘Ελλάδα!!

Ἡ πρώτη μεσαιωνικὴ μνεία ἀναφέρεται εἰς ἱστορικὸν γεγονός τοῦ 1301 μ. Χ. Πβ. Le livre de la Conqueste de la princée de la Morée (ἐκδ. Buchon, 1845) σ. 413, 414 καὶ 422: la Elade (riviere καὶ fluminaire)¹ ὁ Buchon ἐν ὑποσημειώσει παρατηρεῖ (σ. 422): le Sperchius, appelé encore Ellada. Ὡστε οἱ Φράγκοι ἢ ἤκουσαν τὴν αἰτ. τὴν Ἑλλάδα² ἢ ἦδη ἐλέγετο ὁ ποταμὸς ἢ Ἑλλάδα (πβ. ἢ πατρὶς > ἢ πατρίδα κ. ἄ. π.).

Παρὰ τῷ ἐκ Ζακύνθου μοναχῷ, θεολόγῳ καὶ διακεκριμένῳ λογίῳ Παχωμίῳ Ῥουσάνῳ³ (ἀκμάσαντι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1510—1553) ἐν Ὁμιλίᾳ δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Σ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) σ. 294, στίχ. 12, κεῖται: «ὁ Σπερχειὸς, ὃς παρὰ Φθιώταις Ἑλλὰς ἐγγωρίως καλεῖται νῦν ὁμωνύμως τῇ χώρᾳ».

Τὸ ὄνομα Ἑλλάδα (=Σπερχειὸς) ἀναφέρεται εἰτα τῷ 1706 παρὰ Paul Lucas, Voyage 1712, I 279 κέ.⁴

Παρὰ τῷ Μελετίῳ (μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν, †1714) Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, Βενετία 1807, ἐκδ. β', τόμ. Β' σ. 436 κεῖται: «Σπερχειὸς—καὶ κοινῶς τὸ ποτάμι τῆς Ἑλλάδος». Τὸ ποτάμι τῆς Ἑλλάδος (sic!) τοῦ λογίου μητροπολίτου εἶναι ἀπόπειρα ἐρμηνείας τοῦ παραδόξου ὀνόματος Ἑλλάδα! Πβ. καὶ ἀνωτ. σ. 141 σημ. 4. Ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις πρώτη μνεία, ὅσον γινώσκω, τοῦ ὀνόματος Ἑλλάδα γίνεται παρὰ W. M. Leake, Travels of northern Greece, London 1835, τόμ. II σελ. 15: «the Spercheius or Elladha» (=ὁ Σπερχειὸς ἢ Ἑλλάδα). Ἐτι πβ. Χάρτην τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ ἐπιτελείου (Hellada), Forbiger, Handbuch der alten Geographie (1842—1848), τόμ. III σελ. 873. 874, σημ. 31 (Ἑλλάδα), C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, τόμ. I σελ. 87 (jetzt Ἑλλάδα genannt), Pape-Benseler W. gr. Eigen. (1875) λ. Σπερχειὸς (jetzt Elladha), H. Ebeling, Lexicon Homericum, Lipsiae 1885, λ. Σπερχειὸς (nunc apud accolae Alamanna...sive Hellada [Elladha]), Baede-

¹ Πβ. Μεγάλ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ. λ. Ἑλλάδα καὶ Σπερχειὸς.

² Πβ. Ἑλλην. τὰς Πάτρας > ἰταλ. Patrasso, Ἑλλην. ἔς τὴν Πόλιν > Stamboul καὶ ἐν Κρήτῃ Stimboli (ἐνετ.: νῦν κοινῶς Πόλις=Ἀργυρούπολις Ῥεθύμνης).

³ Περὶ αὐτοῦ ἰδὲ Ἀ. Χατζῆν, Ἀθηνᾶ 41 (1929) σ. 203 καὶ Εἰδ. Κολοκοτσᾶν, Ἀκαδήμεια 1 (1936) σ. 87.

⁴ Πβ. καὶ Ἰωάνν. Βορτσέλαν, Φθιώτις ἢ πρὸς νότον τῆς Ὀθρυος, Ἀθήναι 1907, σ. 26, 300, 364.

⁵ Τὸ dh=δ.

⁶ Ὁ Leake πολλαχοῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ἑλλάδα. Πβ. ἰδίᾳ IV σ. 532.

ker, Griechenland (1904) σ. 199 (Ἑλλάδα), P. Cauer, Grundfragen der Homerkritik, Leipzig 1921 (1923), ἐνδ. γ', σ. 279, σημ. 33 (der heute noch in der Volkssprache den Namen Ellada führe), Ἑλευθερουδάκη Ἑγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν λ. Ἑλλάδα καὶ Ἑλλάς σ. 291, στήλ. α' («ὁ Σπερχειὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ κοινῶς καλεῖται Ἑλλάδα»), Μεγάλ. Ἑλλην. Ἑγκυκλοπ. λ. Ἑλλάδα καὶ Ἑλλάς σ. 2 α' («ἐπίσης παράδοξον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι σήμερον ἔτι ὁ ποταμὸς Σπερχειὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται Ἑλλάδα»)¹.

Τέλος παραθέτω λίαν χαρακτηριστικὸν χωρίον ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ W. Leaf, Homer and history, London 1916, σ. 115: «That the Spercheios valley is indeed to be identified with Hellas we may assure ourselves by a curious relic surviving in popular tradition from primitive times. The modern name of the Spercheios is in the vernacular Ellada; and though the Greek schoolmaster has done his best to eradicate this invaluable survival, and to teach the peasantry to speak only of Spercheios, it is satisfactory to know, on the unimpeachable authority of Mr. Wace, that his «patriotic» efforts have not wholly succeeded in their task, and that popular memory still retains this record of Homeric times».

Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ εἶπω ὅτι Ἑλλάδα (=Σπερχειὸς) ἐκλήθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἡ χώρα ἡ διαρρομένη ὑπ' αὐτῆς· πβ. α') Φραντζήν, Χρονογρ. σ. 276, 9 (ἐκδ. Βόννης): «ὑπέταξεν... Μακεδονίαν καὶ Θετταλίαν, Ἑλλάδα [ὁρθ.=Ἑλλάδαν], Βοιωτίαν, Λοκροὺς καὶ Αἰτωλοὺς, Ἀκαρνανίαν, Ἀχαΐαν καὶ Πελοπόννησον, Ἡπειρον καὶ τὸ Ἰλλυρικόν»² καὶ σ. 91, 10· β') Θοῖνον Κωνσταντινουπόλεως στίχ. 770 (καὶ 981): Ἑλλάδα, Πάτρα [=Υπάτη], Ἀγραφα, Βελοῦχιν καὶ Πριστόλιο (περιφέρειαι!). Πβ. καὶ Ἑλευθερουδάκη Ἑγκυκλ. Λεξ. λ. Ἑλλάς σ. 291, στίχ. 51—59.

¹ Ὁ Buchholz, Die homerischen Realien, τόμ. I 1 σ. 100 σημ. 2, δὲν ἐννοεῖ, ὅτι εἶναι δυνατόν μακρὸς ποταμὸς νὰ ἔχῃ δύο ὀνόματα καὶ νομίζει, ὅτι πλανῶνται οἱ δίδοντες τῷ Σπερχεῖῳ παρὰ τὸ Ἀλαμάννα καὶ τὸ ὄνομα Ἑλλάδα. Νῦν ἐν Εὐβοίᾳ π.χ. τὸ αὐτὸ ποτάμιον κατὰ τόπους φέρει τρία ὀνόματα: Ποτάμι τῆς Κολέθρας—Μονοδριάτικο ποτάμι—Εὐλιθιώτικο ποτάμι· ἄλλα παραδείγματα κατέλεξα ἐν Ἐπιστ. ἡχ. 12 (1925) σ. 78.

² Τὴν ὑπόδειξιν τοῦ χωρίου τούτου ὀφείλω τῷ φίλῳ συναδέλφῳ Φαίδωνι Κουκουλέ.

Νῦν εὐχερῶς εὐρίσκομεν τὸ οὐσιαστικόν, ὅπερ θὰ ὑπονοηθῇ παρὰ τὸ ἐπίθετον Ἑλλάς· εἶναι τὸ *ροή*, ὅπερ εἶναι συνώνυμον τῶν ὀνομάτων χαράδρα, ῥόος καὶ ῥοῦς¹, ῥεῦμα, ῥύσις, ῥεῖθρον², ῥύαξ, ποταμός. Πβ. Ὅμηρ. Ἰλιάδ. Β 869 Μαιάνδρου τε ῥοάς, Δ 91 ἄπ' Αἰσῆποιο (ποταμοῦ) ῥοάων, Π 719 ῥοῆς ἐπὶ Σαγγαρίοιο, Ε 774 ῥοὰς Σιμόεις συμβάλλετον ἡδὲ Σκάμανδρος, Σοφοκλ. Αἴ. 419 Σκαμάνδριοι ῥοαί, Πίνδαρ. Νεμ. 11,46 παρ' Ἰσμηνοῦ ῥοάν³.

Παρὰ Στράβωνι 4, 180 ἀναφέρεται ἀποικία Μασσαλιωτῶν Ἀγαθὴ ῥόη· τοῦτο ὁ Pape-Benseler λ. Ῥόη μεταφράζει Schönebeck (=Schönebach [=ὠραῖος ῥύαξ]· πβ. Pape-Benseler λ. Ῥοῦς)· ὁμοίως πόλις τῆς Βιθυνίας καλεῖται Ῥόη· κατὰ τὸν Gail καὶ τὸν Pape-Benseler (λ. Ῥόη) αὕτη ὀνομάσθη ἀπὸ ῥύακος. Ἔτι πβ. Καλλιρρόη (=καλὴ ῥοή· πβ. Καλλίπολις=καλὴ πόλις): α') πηγὴ καὶ κρήνη ἐν Ἀθήναις, β') πηγὴ ἐν Περσίᾳ, γ') πηγὴ (λίμνη) ἐν Συρίᾳ (καὶ πόλις), δ') κρήνη παρὰ τὴν Καρχηδόνα. *Εὐρυρρόη* τέλος καλεῖται θυγάτηρ τις τοῦ *Νεῖλου*.

Ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλάς εἶναι ἐπίθετον, θέλω νὰ ἐνισχύσω καὶ διὰ τῶν ἑξῆς: 1) πβ. Ἑλλάς ὡς ἐπίθ. μετὰ τῶν οὐσ. γῆ, χώρα, χθών, αἶα, φήμη, γλῶσσα, φωνή, ἔρις, αἰχμή, στρατιά, ναῦς, στολή, πόλις, στρατηγία, ἥβη· ἴδὲ τὰ χωρία παρὰ Pape-Benseler λ. Ἑλλάς· 2) τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν κατὰ μέγα μέρος εἶναι ἐπίθετα (παρηγμένα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν πόλεων, ἃς παραρροῦσι): πβ. (πόλις Τίταρον) Τιταρήσιος (ποταμός, ἥδη παρ' Ὅμηρῳ), Σάγγαρος, τόπος ἐν Βιθυνίᾳ, (ὁ κάτοικος Σαγγάριος) Σαγγάριος (ποταμός, ἥδη παρ' Ὅμηρῳ), Κίλλα πόλις—Κύλλαιος ([γρ. Κύλλαϊος:] ποταμός), (Λήθη)⁴ Ληταῖος (ποταμός Θεσσαλίας καὶ Κρήτης), (Ἦλη, πόλις Ὀζολίδος) Ὑλαῖος⁵, (Βούρα, πόλις) Βουραϊκός (ποταμός), Βούσιρις (πόλις)—Βουσιριτικὸς (βραχίων τοῦ ποταμοῦ Νεῖλου), Ἀρχαδικός, Βρενθεάτης, Βολιναῖος, Γορτύνιος· πβ. καὶ Angermann, Geographische Namen Altgriechen-

¹ Πβ. Ῥοῦς, ἀρχαία πόλις τῆς Μεγαρίδος.

² Πβ. Ῥεῖθρον, λίμνη Ἰθάκης παρ' Ὅμηρ. Ὀδυσσ. α 186.

³ Τὸ σπουδαῖον τοῦτο (διὰ τὸν ἐν. ἀριθμ.) χωρίον ὑπέδειξε μοι ὁ φίλος συνάδελφος Ἐ. Πεζόπουλος.

⁴ Διὰ τὸ ἐπίθετον (ἀγαθὴ) ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι τὸ τοπωνύμιον εἶναι ἑλληνικόν. Ὁ τριακός ῥόη (=θηλή) σφάζεται νῦν ἐν Σιατίστῃ τῆς Μακεδονίας.

⁵ Πβ. Ἀ. Χατζῆν, Ἀρχ. ἐφημ. 1927—1928, σ. 183, σημ. 2.

⁶ Οὐχὶ Ὑλαῖθος ἢ Ὑλαῖθος, ὡς ἀπέδειξε ἐν Ἀρχ. ἐφημ. 1927—1928 σ. 182—184.

lands, Meissen 1883 (Progr.), σ. 18· ὁμοίως τὰ δνόματα πηγῶν, λιμνῶν καὶ κόλπων εἶναι ἐπίθετα· πβ. Μεσσηΐς (Μέσση), Ὑπέρεια καὶ Ὑπερηΐς (Ὑπέρα), Ξυνιάς (Ξυνία), Βοιβηΐς (Βοίβη), Νεσσωνίς (Νέσσων), Κωπαΐς (Κῶπαι), Στυμφαλία (Στύμφαλος), Σαρωνικός κόλπος (Σάρων), Τορωναῖος κόλπος (Τορώνη), Κρисяῖος κόλπος (Κρῖσα) κ.ἄ.π. Πβ. Ἰ.Α. Χατζῆν, Ἀρχ. ἐφημ. 1927—1928, σ. 183 κέ.

Καὶ ὁ ποταμὸς τῆς Κρήτης Ἑλλήν (ἐπιγρ. Collitz-Bechtel, Samml. 5075,60) εἶναι ἐπίθετον¹ (πβ. Ἑλλήν ἀνὴρ, ἄνθρωπος, στρατός, δόμος, ξένος, λόγος, πόλεμος, πελταστής, ἱππεύς, ὀπλίτης, ἡμίθεος, βασιλεύς, κατάσκοπος, γυμνήτης, ἱατρός, οἶκος, πατὴρ κ. ἄ. Ἰδὲ τὰ χωρία παρὰ Pape - Benseler λ. Ἑλλαν καὶ Ἑλλην)². Ὡστε Ἑλλήν ῥοῦς (πβ. Ῥοῦς, πόλις ἐν Μεγαρίδι) ἢ ποταμὸς³. Πβ. καὶ Ἀρέτα—Ἀρετὰν (ποταμὸς)!

Τὴν ἐπιθετικὴν κατάληξιν -ήν (γεν. -ῆνος) εὐρίσκω καὶ ἐν τοῖς ἐπιθέτοις ἀπτήν (γεν. ἀπτήνος)=ἄπτερος, ἀκτὴν (γεν. ἀκτήνος)=ἀκτὴμων, ἀχὴν (γεν. ἀχῆνος)=ἐνδεής, ἐπιπρητὴν καὶ πρητὴν (γεν. πρητῆνος)=ἐνιαύσιος, νεὰν=νέος, ὕβαλλήν (γεν. ὕβαλλῆνος)=λάγνος κ.ἄ.

Πιθανῶς καὶ τὰ ἐξῆς οὐσιαστικά προέρχονται ἐξ ἐπιθέτων· βαλλήν, δοδύην, ἐσσην (πβ. Γ. Οἰκονόμον, Ναοποιοὶ καὶ ἐσσηνες, Ἀρχαιολ. δελτ. 2 [1925] σ. 331 κέξ.), καμασὴν, κευθὴν, κηφὴν, λειχὴν, πευθὴν (παρὰ τὸ πεύθη!), πυρήν, σωλήν, φυκήν. Ἰδιαίτερα ἔρευνα πρέπει νὰ γίνῃ περὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων Ἀρχήν, Βουλὴν, Δαμήν, Πειρήν⁴ (καὶ Πείρην)⁵, Πυθὴν (ἐκ τοῦ Πύθιον ἢ Πυθῶ;).

Ἰνα δὲ μὴ ἀμφιβολία τις καὶ **ἡ ἐλαχίστη** ὑπάρξῃ περὶ τῆς ὁρθότητος τῆς γνώμης μου ὅτι τὸ Ἑλλ-ὰς εἶναι ὄνομα ποταμοῦ, προσάγω τὸ

¹ Τοῦτο παρετήρησε περὶ δύο ἑτέρων ποταμῶν τῆς αὐτῆς Κρήτης ὁ Aug. Fick, Vorgriechische Ortsnamen σ. 25: Θήρην (ποταμὸς: Θήρα [σύνθετος ἀρχ. τοπωνύμιον]) καὶ Ποθηρεὺς (ποταμὸς): «Ποθηρεὺς ist Ethnikon eines Namens auf -ηρα wie Κυσηρεὺς auf knidischen Henkeln, Κυθηρεὺς zu Κύθηρα..., vgl. Τέζηρα bei Mylasa». Ὁ Μαλιακὸς κόλπος καλεῖται καὶ Αἰνιᾶν κόλπος! Ἔτι πβ. Εὐρυτᾶν λεῶς.

² Τὰ ἐθνικά κυρίως εἶναι ἐπίθετα· πβ. Ἀργεῖος, Ἀθηναῖος, Θηβαῖος, Ὑλῖος, Τροί(ι)ζήνιος, Τιταρήσιος, Ἰθακήσιος κ.ἄ.π.

³ Πβ. καὶ τὰ νέα ἑλληνικά ὀνόματα ποταμῶν, ἅτινα εἶναι ἐπίθετα: Μεσαρῖτικος (Μεσαρὰ Κρήτης), Σαλωνίτικος (Σάλωνας=Ἀμφισσα), Τρικαλινὸς (Τρίκαλα), Ἀρτινὸς (Ἀρτα) κ.ἄ.π.

⁴ =Ἰναχος· πβ. Angermann, Geogr. Nam. Altgriech. σ. 10.

⁵ Πβ. Πειραῖ καὶ Πειρ-ήνη· ἀνωτέρω σ. 134 σημ. 1 (Ἀθ-ήνη καὶ Ἀθ-ἄνες).

ὄνομα τοῦ ποταμοῦ, ὅστις καλεῖται **Νεμεᾶς** (ἐπιθ.) **χαράδρα**. *Χαράδρα*, ὥς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, σημαίνει κυρίως² κατὰ τὸν Ἡσύχιον *χείμαρρος ποταμός*. Ὁ ποταμός Νεμεᾶς χαράδρα κεῖται ἐν τοῖς συνόροις Σικυνῶνος καὶ Κορίνθου, παρ' αὐτὸν δ' ἔκειτο ἡ πόλις *Νεμέα*, ἐξ ἧς ὀνομάσθη. Ἡ Νεμεᾶς χαράδρα μνημονεύεται παρ' Αἰσχίν. Περὶ παραπροεσβ. 168 καὶ τῷ Σχολιαστῇ καὶ ἐν Βίῳ Αἰσχίν. 16³. Ὁ Αἰσχίνης ἐπολέμησε παρὰ τὴν Νεμεάδα χαράδραν καὶ ἐπομένως ἡ μαρτυρία αὐτοῦ ἔχει μέγα κύρος. Οἱ μεταγενέστεροι Στράβ. Η' 382 καὶ Διόδ. Σικελ. 14, 83 ἐπλανήθησαν καὶ κακῶς ἀπέδωκαν.

Ἔτι πβ. *Ποτιναί* (πόλις Βοιωτίας) — *Ποτινάς* κορήν (παρὰ τὴν πόλιν), *Αἰγὰ* — *Αἰγὰς* (ἐνν. ῥοή)· τοῦτο ὅμως τὸ τελευταῖον παρανοηθὲν ἐφθάρη εἰς *Αἰγᾶς* (ποταμός)· πβ. Στέφ. Βυζ. λ. Αἰγὰ καὶ Εὐσταθ. Σχόλ. Διον. Περην. 132.

Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ Ἑλλήν καὶ τὸ Ἑλλάς θὰ ἀναχθῶσιν εἰς πόλιν, ἣτις ἔκαλεῖτο Ἑλλήν καὶ ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ.

Περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἑλλῆς ταύτης πρὸς τὴν περὶ τὸν Σπερχεῖον χώραν ἔχουмен ἐνδείξεις ἐκ τῶν ἀρχαίων μύθων, οἵτινες εἶναι ἀπηχῆσεις ἱστορικῶν καταστάσεων.

Οὕτως ἡ Ἑλλήν καλεῖται θυγάτηρ τοῦ Ἀθάμαντος, ὅστις οἰκεῖ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Φθιώτιδι (πβ. Roscher ML. λ. Athamas) καὶ βασιλεύει ἐν Φθίᾳ· ὁ Αἰόλος, **ὁ νῖδς τοῦ Ἑλλήνος**, εἶναι πάππος τῆς Ἑλλῆς καὶ ἄρχει, ἔνθα ὁ πατὴρ Ἑλλήν (πβ. Roscher ML. λ. Hellen σ. 2030, 6). Ἐπειτα ὁ **Μυρμιδῶν** Περιήρης (παρ' Ὀμήρῳ!) εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Ἀθάμαντος τοῦ πατρὸς τῆς Ἑλλῆς.

* * *

Τὰ ὀνόματα Ἑλλανία—Ἑλληνία, ἅπερ ἠδύναντο νὰ πλασθῶσι παρὰ τὸ *Ἑλλάν—Ἑλλην (πβ. Κεφαλλήν—Κεφαλληνία, Ἀκαρνάν—Ἀκαρνανία κ. τ. λ.), εἶναι πλάσματα τῶν ποιητῶν· πβ. Εὐριπ. Ἑλέν. 230 καὶ ἰδίᾳ 1147, Εὐριπ. Ἴων. 796.

Ὁμοίως παρὰ τὸ Ῥώμη—Ῥωμαῖος ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπὸ τοῦ (Romanus—Romania—) Ῥωμανία ἐπλάσθη τὸ ἔθνικόν Ῥωμανίτης (=Ῥωμαῖος, Ἑλλην).

¹ Πβ. καὶ Νεμεᾶς ἱερομηνία (Πίνδαρ.) καὶ Νεμεάδες πύλαι (Ἡσύχ.).

² Ἡ δευτέρα σημασία εἶναι ἡ σήμερον μόνον ἐν χρήσει.

³ Παρὰ Ξενοφ. Ἑλλήν. Δ' 2, 15 ἴσως δυνάμεθα νὰ γράψωμεν: τ ἡ ν < Νεμεᾶδ α> χαράδραν ὁμοίως παρ' Ἀρποκρατίωνι γράφει: Νεμεᾶς χαράδρα —πλησίον τῆς Νεμεάζδο)ς χαράδρας.

Ἄλλὰ θὰ ἀντεῖπῃ τις ἴσως, ὅτι ἡ χώρα τοῦ Πηλέως Ἑλλάς ὠνομάσθη ἀπὸ ἀρχαίας δμωνύμου πόλεως¹, περὶ ἧς μόνον ἀρχαίας εἰκασίας, οὐδεμίαν δὲ ἱστορικὴν μαρτυρίαν ἔχομεν: ὥστε Ἑλλη (ναὸς Ἑλλης: πβ. Ἀθήνη=ναὸς Ἀθήνης, ὡς ἔδειξα ἥδη· πβ. ἀνωτ. σ. 135,5) —Ἑλλάς (πόλις καὶ εἶτα γῆ)· πβ. Ἀφροδίσιον (ναὸς)—Ἀφροδισιάς (γῆ—πόλις).

Ἀπαντῶμεν: Α') Ἄλλ' οἱ ἀρχαῖοι ἐπλανήθησαν, ὥς νῦν πάντες² δέχονται.

Πόλις Ἑλλάς οὐδαμοῦ παρ' Ὀμήρῳ μνημονεύεται· οἱ ἀρχαῖοι ἐπλανήθησαν ἐκ τῶν ἐξῆς στίχων. Ὁ Φοῖνιξ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμύντορος, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ ἥδη γηραιὸς βασιλεὺς τῶν Δολόπων ἐν Ἰλιάδι I 478—480 διηγεῖται τὰ τῆς φυγῆς ἐκ Βοιωτίας³ πρὸς τὸν βασιλεῖα Πηλέα:

φεῦγον ἔπειτ' ἀπάνευθε δι' Ἑλλάδος εὐρύχοροιο,
Φθίην δ' ἐξικόμην ἐριβόλακα, μητέρα μήλων,
ἐς Πηλῆα ἄναχθ'· ὁ δέ με πρόφρων ὑπέδεκτο.

Κατὰ ταῦτα φυγὼν ἐκ τῆς Βοιωτίας ὁ Φοῖνιξ διέρχεται τὴν εὐρύχορον (=εὐρύχορον, εὐρεῖαν ἢ μᾶλλον ἔχουσαν εὐρεῖς τόπους χοροῦ) Ἑλλάδα καὶ φθάνει εἰς τὴν χώραν Φθίαν⁴, ἣτις εἶναι τμῆμα τῆς Θεσσαλίας βορείως τῆς Ὁθρου⁵· ἢ Ἑλλάς ἄρα κεῖται νοτίως τῆς Ὁθρου. Τοῦτο κατέδειξεν ὁ Ἀγγλος Walter Leaf, *Homer and history*, London 1916, σ. 114 κ.ἑ. καὶ ἄλλοι· πβ. καὶ Cauer ἔ. ἄ. σ. 279, σημ. 33.

Τινὲς τῶν ἀρχαίων πλανηθέντες ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου εὐρύχορος, ὅπερ συνήθως ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀποδίδεται εἰς πόλεις, ἐπλασαν πόλιν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ὠρίζον θέσεις αὐτῆς, οἱ μὲν παρὰ τὴν Παλαιφάσσαλον, οἱ δὲ παρὰ τὴν Μελίτειαν (ἢ Μελίταιαν)⁵· περιττὸν εἶναι νὰ

¹ Οὕτω παρ' Ὀμήρῳ Ὀδυσσ. γ 278 Ἀθῆναι = Ἀττικὴ· ἔτι πβ. Σελινοῦς (πόλις καὶ χώρα), Σιρις ὁμοίως κ. ἄ. Ἀπειρα εἶναι τὰ νεώτερα: *Portus Cales*, πόλις καὶ χώρα (*Portugal* νῦν), *Moskva* (πόλις καὶ δουκάτον), *Hannover* (πόλις καὶ βασιλεῖον), *Mexico*, *Buchanion* κ.ἄ.π. Νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς Σμύρνη = ἡ Δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία.

² Μόνον οἱ μὴ ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα ἐδέχθησαν τὴν ὑπαρξιν πόλεως Ἑλλάδος.

³ Αὕτη εἶναι ἡ πατρις τοῦ Φοῖνικος· πβ. Ἰλ. K 266 καὶ Ebeling, *Lex. Homer. λ. Ἑλλάς καὶ Ἑλεών*.

⁴ Περὶ τῆς χώρας Φθίας ἰδὲ Ebeling, *Lex. Homer. λ. Φθίη*. Τὰς ἀνοήτους εἰκασίας τῶν ἀρχαίων περὶ πόλεως Φθίας ἰδὲ αὐτόθι.

⁵ Ἡ διαφωνία εἶναι σπουδαία ἔνδειξις, ὅτι ἐπὶ ἀπλῆς εἰκασίας ἐστηρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι.

παραθέσω τὰ ἀρχαῖα χωρία. Ἀλλὰ παρεῖδον οἱ ἀρχαῖοι, ὅτι ἐν Ὀδυσσ. δ 635 καὶ ἡ χώρα Ἥλις καλεῖται εὐρύχορος (Ἥλιδ' ἐς εὐρύχορον) !

Ὅτι δὲ ἡ Ἑλλάς¹, ἡ χώρα τοῦ Πηλέως (καὶ τοῦ Ἀχιλλέως), κεῖται νοτίως τῆς Ὀθρυος καὶ περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμόν, δέχονται πάντες· πρ. Στράβ. Θ' 5 «ὅτι δ' ὁ Σπερχεῖος ἐπιχώριος ἐκ τε τοῦ τρέφειν ἐκείνῳ τὴν κόμην φάσκειν, καὶ τοῦ τὸν Μενέσθιον ἓνα τῶν λοχαγῶν αὐτοῦ, Σπερχεῖοῦ λέγεσθαι παῖδα καὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς Ἀχιλλέως» καὶ U. von Wilamowitz, Euripides Herakles¹ I σ. 258, 1 «Ἑλληγες (eigentlich Ἑλλήνες) sitzen am unteren Spercheios». Παρὰ G. Busolt, Griech. Gesch. I² (1893) σ. 197 ὁ Σπερχεῖος εἶναι «ἐπιχώριος ποταμός». Ὅτι τὴν Ἑλλάδα (τὴν χώραν τοῦ Πηλέως καὶ τοῦ Ἀχιλλέως) διαρρέει ὁ Σπερχεῖός, διδάσκουσιν, ὡς γνωστόν, τὰ ἐξῆς: 1) Παρ' Ὀμήρῳ Ἰλιάδ. Ψ 140—151 κεῖται:

ἔνθ' αὖτ' ἄλλ' ἐνόησε ποδάρεκς διὸς Ἀχιλλεύς·
στάς ἀπάνευθε πυρῆς ξανθὴν ἀπεκείρατο χαίτην,
τὴν ῥα Σπερχεῖῳ ποταμῷ τρέφε τηλεθόωσαν.
ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπεν ἰδὼν ἐπὶ οἶνοπα πόντον·
«Σπερχεῖ', ἄλλως σοίγε πατήρ ἡρώσατο Πηλεὺς,
κεῖσέ με νοστήσαντα φίλῃν ἐς πατρίδα γαῖαν
σοὶ τε κόμην κερέειν ῥέξειν θ' ἰερὴν ἐκατόμβην,
πεντήκοντα δ' ἔνορχα παρ' αὐτόθι μῆλ' ἰερεύσειν
ἐς πηγάς, ὅθι τοι τέμενος βωμός τε θυήεις.
ὣς ἡρᾶθ' ὁ γέρον, σὺν δέ οἱ νόον οὐκ ἐτέλεσσας.
νῦν δ' ἐπεὶ οὐ νέομαι γε φίλῃν ἐς πατρίδα γαῖαν,
Πατρόκλῳ ἥρωϊ κόμην δάσασαιμι φέρεσθαι»¹.

2) Ὁ **Μυρμιδῶν** Μενέσθιος (ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ἀχιλλέως) εἶναι υἱὸς τοῦ Σπερχεῖοῦ καὶ τῆς Πολυδώρης τῆς θυγατρὸς τοῦ Πηλέως παρ' Ὀμήρῳ Ἰλ. Π. 173—176:

τῆς μὲν ἦς σιχρὸς ἦρχε Μενέσθιος αἰολοθώρηξ,
υἱὸς Σπερχεῖοιο, διυπετέος ποταμοῖο·
ὃν τέκε Πηλῆος θυγάτηρ, καλὴ Πολυδῶρη,
Σπερχεῖῳ ἀκάμαντι, γυνὴ θεῶν εὐνηθεῖσα.

¹ Τὰ χωρία, ἐνθα Ἑλλάς, Ἑλλήν καὶ Πανέλληνες ἀπαντῶσι—κυρίως παρ' Ὀμήρῳ—θὰ παραθέσω ἐν ἐκτενέστερᾳ διατριβῇ. Ἐν τισι στίχοις Ἑλλάς=ἡ χώρα ἢ βορέως τοῦ Ἰσθμοῦ· πρ. καὶ Cauer (ἔ. ἀ. σ. 285 καὶ ἄλλαχού) καὶ τὰς σοβαρὰς ἀντιρρήσεις τοῦ E. Drerup, Homerische Poetik, Würzburg 1921, τομ. I σ. 298—300.

² Πρ. διὰ μακρῶν παρὰ Roscher, ML. λ. Spercheios.

3) Ὁ Wilamowitz, Der Glaube der Hellenen, Berlin 1931, I σ. 66, 3 παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔκειτο παρὰ τὴν Ὀθρυν, ὅπερ ἐξάγει ἐκ τοῦ ὅτι σύζυγος τοῦ μυθικοῦ γενάρχου Ἑλληνος λέγεται νύμφη τις Ὀθρηΐς.

Παρ' Ὀμήρῳ Ἑλληνες (ἅπαξ μόνον ἢ λ. μνημονεύεται) εἶναι οἱ ὑπὸ τὸν Πηλέα (καὶ τὸν Ἀχιλλέα) κατοικοῦντες τὴν (χώραν) Ἑλλάδα· πβ. Ἰλ. Β 681—684 :

νῦν αὖ τοὺς, ὅσοι τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἔναιον,
οἳ τ' Ἄλον οἳ τ' Ἀλόπην οἳ τε Τρηχίνα νέμοντο,
οἳ τ' εἶχον Φθίην ἧδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα,
Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί¹.

Τὸ Πανέλληνες (ἅπαξ : Ἰλ. Β 530 : μεταγενεστέρα προσθήκη) προϋποθέτει τὸ Ἑλληνες (ὡς γενικὸν ὄνομα=Graeci· πβ. Ebeling, Homer. Lex. λ. Πανέλληνες καὶ E. Drerup, Homerische Poetik I σ. 298, σημ. 2).

Κατ' ἐμὲ δὲ προσθεῖς εἰς τὸν Νεῶν κατάλογον τὸν στίχον Β 530 (ἔγχεϊ δ' ἐκέαστο Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς) γινώσκει τὸν στίχον Β 684 (Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί), ἔνθα Ἑλληνες εἶναι *μόνον* οἱ περὶ τὸν Σπερχεῖον οἰκοῦντες, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν συγχύσεως κατὰ τὸ Παναχαιοὶ (πολλάκις παρ' Ὀμήρῳ!) *ἐπλασε* τὸ Πανέλληνες².

Β') Τὸ Ἑλλάς (χώρα) οὐχὶ ἀπὸ ἀρχ. πόλεως ὁμωνύμου, διότι ὁ Σπερχεῖος ἔτι καὶ νῦν, ὡς εἶπον ἤδη, καλεῖται (Ἑλλάς=) Ἑλλάδα, ἡ δ' ἀρχαία Ἑλλάς (ἡ χώρα τοῦ Πηλέως) ἔλαβε τὸ ὄνομα, καθ' ὃν τρόπον ἔδειξα, παρὰ τοῦ ποταμοῦ, ὅστις ἐκαλεῖτο Ἑλλάς (ἐνν. ῥοή=ποταμὸς τῆς πόλεως Ἑλλης).

Κατὰ τὴν γνώμην μου τὸ γενικὸν ὄνομα Ἑλληνες—Ἑλλάς ἦτο γνωστὸν τῷ Ὀμήρῳ, ἀλλ' οὗτος ὡς θέλων νὰ εἰκονίσῃ βίον ἀρχαιότερον παρηγώνισε καὶ οὕτω μόνον ἐνιαχοῦ—ἄκων, ὡς φαίνεται—ἀφῆκε νὰ διαφανῇ ἡ σύγχρονος αὐτῷ κατάστασις. Περὶ τούτου πείθεται τις, ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι καὶ τὸ ἐθνικὸν Ἴωνες, ὅπερ εἶναι ἀρχαι-

¹ Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Ἰλιάδος εἶναι προσθήκη, ὡς γνωστόν. Ὁ E. Drerup, Homerische Poetik, I σ. 298, 3 παρατηρεῖ ὁρθῶς: Die Angabe des Schiffskatalogs Β 683—684 scheint aus I 396 (Ἀχαιῖδες... Ἑλλάδα τε Φθίην τε), 447 (Ἑλλάδα καλλιγύναικα) und II 595 f. (Ἑλλάδι... Μυρμιδόνεσσιν) zusammengebraut zu sein.

² Τοῦτο παρέλαβε καὶ ὁ Ἡσίοδος.

ότερον τοῦ Ὀμήρου, οὐδέποτε¹ μνημονεύεται παρ' αὐτῷ κατὰ τὴν ὁρθὴν παρατήρησιν τοῦ U. v. Wilamowitz, Der Glaube der Hellenen, I σ. 85¹ πβ. καὶ E. Drerup, Homer. Poet. I σ. 131 καὶ 142 κέ. (καὶ ἀλλαχοῦ² πβ. Register σ. 482, λ. Archaisieren der Dichters) καὶ G. Finsler, Homer, Leipzig — Berlin 1924, I 1³ σ. 4: «Ob dieses Volk bei der Einwanderung einen Gesamtnamen geführt habe, wissen wir nicht. Die spätere allgemeine Bezeichnung als Hellenen kommt bei Homer nicht vor. Hellas ist in der Ilias eine Landschaft in der Nachbarschaft von Phthia, dem Gebiete des Peleus. Als dem Peleus untertan erscheint es an einigen Stellen. In der Odyssee bedeutet es wohl ganz Griechenland oder den Peloponnes. So scheint Homer den Namen der Hellenen nicht zu kennen. Wenn aber nach Philipp Buttmanns sehr erwägenswerter Vermutung der Name Hellespontos die hellenische Durchfahrt oder das Hellenenmeer bedeutet, so muss der Name der Hellenen schon zu Homers Zeiten allgemeine Geltung gehabt haben. Von einem Hellenenmeere konnte man erst seit den Kolonien der Milesier in der Propontis reden, also seit der Mitte des 8. Jahrhunderts, der Zeit, von der an auch der Hellenenname allgemein üblich wurde. Wenn Homer ihn meidet, so tut er es, um nicht die ihm modern vorkommende Bezeichnung auf die Heldenzeit zu übertragen».

Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ G. Finsler εἰρημένα παρατηρῶ τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐτυμολογία τοῦ Ἑλλήσποντος εἶναι τερατώδης: ὁ *Ἑλληνόποντος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ Ἑλλήσποντος³ πβ. σύνθετα μετὰ τοῦ Ἑλλην: Ἑλλαροζίκας (= Ἑλληροδίκης: πβ. E. Drerup, ἔ. ἄ. σ. 298, 2), Ἑλλαροδίκας—Ἑλληροδίκης, Ἑλληνόπολις, Ἑλληροταμίας κ.ἄ. Ταῦτα σαφῆ ὄντα οὐδέποτε διεστράφησαν⁴.

Ὁρθότερον κρίνει ὁ E. Drerup ἔ. ἄ. σ. 298: «Denn soviel ist

¹ Ὁ στίχ. ἐν Ἰλ. N 685 εἶναι νόθος.

² Ἀντιθέτως ἢ ἡμετέρα ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Ἑλλήσποντος (ἀνωτ. σ. 135 κ.ἑ.) οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει περὶ τῆς ὁρθότητος αὐτῆς.

³ Ἐνταῦθα ὀφείλω νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς εἰς τὴν σελ. 135, στίχ. 18: Ὁ ναὸς τῆς Ἑλλης θὰ νοηθῇ ὡς ἀπλοῦς ἱερός τις περίβολος⁵ πβ. καὶ σελ. 135, σημ. 5, ἐνθα ὁ «ναὸς» τῆς Ἀθηνᾶς (Ἀθῆνης) εἶναι ἀπλοῦς περίβολος ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως περιέχων τὴν ἱερὰν ἐλαίαν. Περὶ τοῦτου θὰ διαλάβω ἐν τῷ ὑπὸ ἐκτύπωσιν τόμῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος.

σίηερ, δασ зу дер Zeit, als die Odyssee entstand, der ursprünglich enge thessalische Landname Hellas jedenfalls bereits auf dem Wege war, sich als Gesamtname für die Heimat aller Griechen durchzusetzen, da gegen Ende des 7. Jahrhunderts die Erweiterung der Namensdeutung zu einer Nationalbezeichnung schon völlig durchgedrungen ist. Danach ist für die Odyssee die Möglichkeit einer erweiterten Geltung des Terminus Ἑλλάς zweifellos zuzugeben. Für die Ilias dagegen bleibt seine Einengung auf eine thessalische Landschaft bestehen, da hier Beziehungen zum thessalischen Phthia und den Myrmidonen Achills deutlich vorhanden sind. Doch ist dies kein Grund, für die Entstehungszeit der Ilias völlig in Abrede zu stellen, dass damals bereits tatsächlich eine Erweiterung des Begriffs in die Wege geleitet war, da der Iliasdichter seine ursprüngliche enge Bedeutung auch in archaisierender Tendenz festgehalten haben kann. (Vgl. oben S. 132 mit 171)». Πβ. καὶ τὴν σημ. 2: «der hier (=Στραβ. Η' 370) für die beiden alten Dichter (=Ἡσίοδον καὶ Ἀρχύλοχον) bezeugte Terminus Πανέλληνες, den auch schon der Schiffskatalog verwendet B 530 (Πανέλληνας καὶ Ἀχαιοὺς), ist undenkbar, wenn nicht der Hellenenname bereits als Gesamtbezeichnung empfunden wurde, die nur nicht allgemein anerkannt war und darum durch den Zusatz Παν- unterstrichen wird. Um 600 v. Ch. gibt es in Olympia schon einen Ἑλλανοζίκας, vgl. Inscriptiones Graecae antiquissimae ed. Roehl Nr. 112 mit Pausanias V 9 4/5 (die Datierung der Inschrift ist freilich nicht sicher, vgl. Beloch I 2° S. 153)».

Τέλος θέλω νὰ ἐξάρω τοῦτο, ὅτι κατὰ περίεργον ὅλως σύμπτωσιν τὰ δύο μεγάλα καὶ ἐνδοξα ὀνόματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου Ἑλλάς καὶ Roma ὀφείλουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς παραρρέοντας ποταμούς.

ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ¹

Τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ὀνόματος Ἑλληνες (καὶ Ἑλλάς) πιστεύομεν, ὅτι εὐχερῶς δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὀφείλομεν δὲ νὰ ἀσχοληθῶμεν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, διότι αἱ μέχρι τοῦδε δοθεῖσαι ἐρμηνεῖαι ἦσαν ἀπίθανοι, ἐσφαλμέναι καὶ ἀστήρικτοι ².

¹ Τὸ τμήμα τοῦτο ἐγράφη τῷ 1919, τὸ δὲ πρῶτον τῷ 1921· πβ. καὶ Α. Χατζην, Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθην. 4 (1929) σ. 102, 1 καὶ 104.

² Οὐχὶ εἰδικῶν περὶ τὴν τοπωνυμολογίαν ἦσαν αἱ ἐρμηνεῖαι.

Ὅμοίως πρέπει νὰ εἰπώμεν καὶ περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν περίπου ἐγένετο ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος.

1) Πρῶτος ὁ Θουκυδίδης Α 3 ὡς ἐξῆς ἐρμηνεύει : «Ἑλληνος [ἐνν. τοῦ Δευκαλίωνος] δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυράντων, καὶ ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελίᾳ ἐς τὰς ἄλλας πόλεις, καθ' ἑκάστους μὲν ἤδη τῇ ὁμιλίᾳ μᾶλλον καλεῖσθαι Ἑλληνας, οὐ μέντοι πολλοῦ γε χρόνου ἡδύνατο καὶ ἅπασιν ἐκνικῆσαι».

Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν μυθικὸν καὶ ὑστερογενῆ¹ Ἑλληνα τὸν Δευκαλίωνος ἀφορμὴν τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ ὀνόματος.

2) Ὁ C. Bursian, Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, τομ. I σ. 2 ὡς ἐξῆς ἐρμηνεύει τὴν ἐπέκτασιν : «Bei den Griechen überhaupt wurde der Name Ἑλλάς, der, . . . allmählig wie der Volksname Ἕλληνες besonders durch den Einfluss der Amphiktyonie von Thermopylä und Delphi eine allgemeinere Geltung erlangt hatte... ».

Ἄλλὰ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης οὐδὲν ἐπιχείρημα οὐδὲ ἀνάλογόν τι ἐξ ἄλλων χρόνων προσάγεται.

3) Ὁ K. J. Beloch, Griechische Geschichte (1912) I 1², σ. 331 κέ. γράφει : «ist höchst wahrscheinlich eben die delphische Amphiktionie es gewesen, unter deren Einfluss der Name Hellenen zur Bezeichnung des gesamten griechischen Volkes geworden ist». Ἀπλὴ καὶ ἀπίθανος εἰκασία ἄνευ οὐδενὸς στηρίγματος !

4) Ὁ Γ. Ν. Χατζιδάκις, Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος 1925 σ. 97 κέ.², ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Bursian καὶ τοῦ Beloch προφανῶς λαβὼν ἀφορμὴν ὑποθετεῖ τὰ ἐξῆς περὶ τῆς ἐπεκτάσεως (σ. 106) : «ἐκ τῶν ἱερῶν ἄρα τούτων καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ ἀρχαιοτάτου τοῦ τῶν Δελφῶν ὠρμήθη ἡ ἔννοια τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος... μετὰ τῆς ἐννοίας δὲ τῆς ἐνότητος ταύτης διεδίδοντο καὶ αἱ κοιναὶ πλέον ὀνομασίαι Ἑλλάς καὶ Πανέλληνες—Ἑλληνες, ...». Ἄλλ' ἀκριβῶς πῶς τὸ ὄνομα ἐγένετο κοινὸν δὲν ἠρμήνευσεν ὁ καθηγητὴς Γ. Χατζιδάκις.

Ἵνα ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ὀνόματος Ἑλλήνες—Ἑλλάς, θὰ ἐξετάσωμεν πῶς δίδονται τὰ γενικὰ ἐθνικὰ ὀνόματα.

Ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ—Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ—γενικὰ ἐθνικὰ ὀνόματα δὲν ὑπῆρχον· οἱ ἄνθρωποι ἔζων κατὰ φύλα, αἵτινα ἐλάμβανον τὰ

¹ Πβ. προχείρως Pauly—Wissowa RE. καὶ Roscher ML. λ. Hellen.

² Πβ. καὶ Ἀθηνᾶν 36 (1924) σ. 309—312.

δνόματα κατὰ διαφόρους τρόπους, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν προσεχῶς ἀλλαγῶ. Ἡμεῖς ἀπεδείξαμεν πόθεν τὰ δνόματα Ἑλλην—Ἑλλάς. Νῦν ὀφείλομεν νὰ διδάξωμεν κατὰ τίνα τρόπον ἐγένετο ἡ ἐπέκτασις τοῦ δνόματος.

Τὸ περιωρισμένον ὄνομα φύλου ἢ δμάδος ἀνθρώπων ἢ περιφερείας μικρᾶς ἐπεκτείνεται κατὰ τοὺς ἑξῆς τρόπους: ¹

Α') Διὰ κατακτήσεως. Φυλὴ τις καταλαμβάνει χώραν τινὰ ὑποτάξασα τὰ φύλα, ἅτινα οἰκοῦσιν αὐτήν, καὶ συγχωνεύεται μετ' αὐτῶν. Οἱ *περίοικοι*, ὡς εἶναι φυσικόν, ἔρχονται εἰς φιλικὴν ἢ ἑχθρικὴν ἐπιμειξίαν πρὸς τὴν ἄρχουσαν βεβαίως φυλὴν καὶ διὰ ταύτης καλοῦσι σύμπασαν τὴν ὑποτεταγμένην χώραν.

Τὸ ἀρχαῖον Περσικὸν κράτος περιελάμβανε ποικιλώνυμα ὑποτεταγμένα φύλα· οἱ Ἕλληνες πάντας ἐκάλουν Πέρσας. Τὰ αὐτὰ παρὰ τῶν καὶ περὶ τοῦ Μηδικοῦ κράτους.

Οἱ Ἀγγλοὶ (γερμανικὴ φυλὴ) καταλαμβάνουσι τὴν ὕστερον κληθεῖσαν Ἀγγλίαν ὑποτάξαντες τὰ ἐν αὐτῇ ποικιλώνυμα φύλα· ἡ χώρα ὑπὸ τῶν *περιοίκων* καὶ τῶν ἐγχωρίων καλεῖται *England* (=χώρα τῶν Ἀγγλῶν).

Οἱ Φράγκοι (*Franken—Franci*, γερμανικὴ φυλὴ) καταλαμβάνουσι τὴν Γαλατίαν, χώραν δηλαδὴ μεγάλην· ἡ ὅλη χώρα καλεῖται ὑπὸ τῶν γειτόνων *Francia* (*France*², παρ' ἡμῖν *Φραγκία*).

Ἄλλα παραδείγματα παραλείπω.

Β') Λαὸς τις ὑποταχθεὶς δέχεται τὸ ὄνομα τοῦ κατακτήσαντος λαοῦ, ἀλλὰ δὲν συγχωνεύεται μετ' αὐτοῦ ὡς ἔχων ἀνώτερον πολιτισμόν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὑποτάσσουνσι τὰς ἑλληνικὰς χώρας, δίδουσιν εἰς τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου (*cives Romani—Ῥωμαῖοι πολῖται!*). Οἱ ὑποταχθέντες Ἕλληνες ἀποτελοῦσι μικρὸν τμήμα τοῦ ἀπεράντου Ῥωμαϊκοῦ κράτους· οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν καλοῦνται βασιλεῖς *Ῥωμαίων* (καὶ ἡ χώρα *Ῥωμανία*).

Δυστυχῶς τὸ Ἑλλην διὰ τὴν ἔμμονὴν τῶν οἰκούντων τὴν κυρίως Ἑλλάδα εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ *ἐθνικός, εἰδωολάττης*. Κατ' ἀνάγκην οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἕλληνες καλοῦσιν ἑαυτοὺς *Ῥωμαίους*· τὸ ὄνομα ἔμεινε μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν (*Ῥωμαῖος—Ῥωμῖός*). Βεβαίως καὶ οἱ γείτονες ἐκάλουν τοὺς οἰκούντας τὸ Ῥωμαϊκὸν (—βυζαντιακὸν) κράτος Ῥωμαίους (πβ. ἀραβ. *Ρούμ*).

¹ Σχετικὴ ἐργασία, ὅσον γινώσκω, οὐδεμία ὑπάρχει.

² Ἐντεῦθεν ὁ κάτοικος *Francia*.

Γ') Λαός τις ὑποτάσσεται καὶ δέχεται τὸ ὄνομα, δι' οὗ ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ.

Οἱ Ἕλληνες — ἡ *māllon monon tēmata* — καλοῦνται νῦν καὶ *Γραικοί*². Οὕτως ὁ Κοραῆς πολλαχοῦ τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας καλεῖ *Γραικούς*.

Ἡ ὀνομασία προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων οἱ Ἕλληνες ἐκαλοῦντο *Graeci* (> *Γραικοί*)· οἱ κάτοικοι τμημάτων τῆς Ἑλλάδος ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶσι τοῦτο, ἀφοῦ καὶ οἱ γείτονες (ἀλλόγλωσσοι) οὕτως ἐκάλουν αὐτούς.

Δ') Οἱ Τοῦρκοι διὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος μικρᾶς φυλῆς, ὅστις ἐκαλεῖτο *Ὁσμὰν* ἢ *Ὀθμὰν* (1259—1326) ἐκλήθησαν *Osmānī* (*Ὀσμανῖται*, οὐχὶ ὁρθῶς *Ὀθωμανοί*—*Othomani*).

Ε') Ὄνομα (σκαμπτικὸν ἢ παρόμοιον τι) διδόμενον ὁμοειδεῖ ὁμάδι (π.χ. μισθοφόροις) ὑπὸ γειτόνων ὑπερεχόντων κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ γινόμενον εὐρὺς γνωστὸν ἐπικρατεῖ συνήθως.

Οὕτως, ὡς ἀπέδειξα³, τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἀλβανῶν ὄνομα *Shkiperetār* ἐδόθη αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (παρ' οἷς ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι, φύλακες) ἐκ τοῦ συνήθους αὐτοῖς ὅπλου· ἑλληνιστὶ σκιππετάρης = ὁ φέρων σκιππέτιον (ἰταλ. *schiorpetto* > *σκιοππέτιο > σκιεπέτιο > σκιππέτιο [βόρ. ἰδίωμ.] = πυροβόλον ὅπλον), ὁ ὅπλοφόρος⁴. Τοῦτο ἀπεδέχθησαν καὶ οἱ λοιποὶ Ἀλβανοί. Ὁ A. Brückner, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 2 (1926/7) σ. 153, παρατηρεῖ περὶ ἄλλου ἐθνικοῦ ὀνόματος τὰ ἑξῆς: «...und als sein ursprünglicher

¹ Πβ. Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἑλλήν. γλώσσης ἐν λ. *Γραικός*.

² Τὸ ὄνομα δὲν εἶναι ἀρχαιότερον τῆς ἀκμῆς τῆς Ῥώμης· εἶναι δὲ ἀσφαλὲς (πβ. Pauly - Wissowa RE. λ. *Grai*) ἀγνώστου νῦν ἀρχῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης *Μετεωρ.* I 352a νομίζων ὅτι τὸ *Γραικοί* εἶναι ἀρχαιότερον ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλὲς ἐπλανήθη· περὶ τούτου ἰδὲ ἀνωτέρω σ. 130, 1. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς εἶπον, ἀσφαλὲς ἐγίνωσκε τὸ λατινικὸν *Graeci*! Ὡστε ὁρθῶς ὁ G. Busolt, *Griech. Gesch.* I² (1893) σ. 196 τὸ *Γραικοί* θεωρεῖ *μεταγραφὴν* (Transkription) τοῦ *Graici*, *Graeci*.

³ Πβ. Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 4 (1929) σ. 102—108 καὶ 5 (1930) σ. 353—356· πβ. καὶ κρίσεις: H. Grégoire, *Le flambeau* 12 (1929) 2 σ. 329—331 καὶ *Byzantion* 4 (1927/8) σ. 746—8 καὶ P. Kretschmer, *Glotta* 20 (1932) σ. 243.

⁴ Πβ. A. Brückner, *Der Name Slaven: Zeitschrift für Ortsnamenforschung* (1926/7) σ. 149: Die Nachbarn sorgen vor allem für Namen. Nachbarn haben Langobarden nach ihrer Bartracht, Sachsen und Franken nach ihren Lieblingswaffen, Ubier, Quaden, Gepiden, Cimbern nach ihren schlimmen Eigenschaften benannt.

Sinn vergessen war, wurde der einstige Spottname von Fremden zuerst, dann von den Einheimischen zu einem Gesamtnamen erhoben».

Ἄλλα δὲν ἐπικρατοῦσι πβ. Allemands (=Γερμανοὶ παρὰ τοῖς Γάλλοις), Nemci (=Γερμανοὶ παρὰ τοῖς Ρώσοις).

Ἔ) Διὰ κρατικῆς ἐπιβολῆς (μόνον κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους).

Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους—κυρίως ἀπὸ τῶν ἀνακαλύψεων τῶν μεγάλων θαλασσοπόρων—τὸ κράτος δίδει ὀνόματα εἰς μεγάλα τμήματα γῆς, ἐξ ὧν καὶ οἱ κάτοικοι λαμβάνουσι τὸ ὄνομα.

Οἱ Ἰσπανοὶ ἀνακαλύψαντες τὴν Ἀμερικὴν ἐπλανήθησαν καὶ ἐθεώρησαν ταύτην τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῶν Ἰνδιῶν· ἐντεῦθεν ἐκάλεσαν τοὺς ἰθαγενεῖς Ἰνδοὺς· βεβαίως οὗτοι ἐκάλουν ἑαυτοὺς ἄλλως.

Ἡ Volinia (Βολιβία) ὠνομάσθη οὕτως ὑπὸ τοῦ Ἑθνικοῦ συνεδρίου τοῦ 1825 πρὸς τιμὴν τοῦ στρατηγοῦ Bolívar, ὅστις ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς. Ὅμοίως ἡ Κολομβία τῆς Ν. Ἀμερικῆς ὠνομάσθη (1863) πρὸς τιμὴν τοῦ Κολόμβου. Αἱ ἐνωθεῖσαι ἡγεμονίαι Βλαχία καὶ Μολδαβία ὠνομάσθησαν ὑπὸ διεθνoῦς ἐπιτροπείας (1856) România, τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἐγένετο ὀλίγα ἔτη βραδύτερον δεκτὸν ἐπισήμως.

Τὸ ἡνωμένον βασίλειον τῶν Σέρβων, Κροατῶν καὶ Σλοβένων πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὠνομάσθη δι' ἐπισήμου πράξεως τῆς Κυβερνήσεως Yugoslavia¹ (Υογοςλαβία).

Τὸ κράτος—ἀκριβῶς εἰπεῖν μόνον τμήμα—τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορ. Ἀμερικῆς ἐκαλεῖτο New England, ὅτε ἦτο ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν κυριαρχίαν. Νῦν στερεῖται καὶ τὸ κράτος καὶ ὁ κάτοικος ἰδίου ἐθνικοῦ ὀνόματος!

Ἡ τουρκικὴ ἐθνοσυνέλευσις μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ σουλτανάτου ὠνόμασε τὸ κράτος Türkiye· ἀπεδέχθη δηλαδὴ ὄνομα, δι' οὗ οἱ λοιποὶ λαοὶ ἐκάλουν αὐτὴν καὶ ὅπερ πρότερον οἱ Τούρκοι μετὰ βδελυγμίας ἤκουον.

Τέλος πρὸ ἔτους ἡ Περσικὴ κυβέρνησις μετωνόμασε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς Iran.

¹ Τὸ ὄνομα εἶναι πλάσμα τῶν λογίων, οἵτινες διακρίνουσι τοὺς Σλάβους εἰς βορείους (Ρώσους, Πολωνούς, Τσέχους κ. λ. π.) καὶ εἰς νοτίους (Σέρβους, Κροάτας, Βουλγάρους κ. λ. π.). Κακῶς μεταφράζεται παρ' ἡμῖν Νοτιοσλαβία· τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα δὲν πρέπει νὰ μεταφράζωνται πβ. ὅσα παρατήρησα περὶ τῆς μεταφράσεως Μαυροβούνιον (ὀρθῶς: Τσερναγόρα) ἐν τῇ βιβλίῳ μου Οἱ Παύλ, Ράλ, Ράλαι (1080—1800), Kirchhain N. — L. 1909, σ. 62.

Ζ') Κράτη καὶ χῶραι ὀνομάζονται ἀπὸ ὀρέων ἢ ποταμῶν.

Πβ. α') ἀζ.δ ὄρους: πβ. Czerna gora (=μέλαν ὄρος)—ἐντεῦθεν κράτος *Τσεργόρο*, ὅπερ παρ' ἡμῖν μετεφράσθη *Μαυροβούνιον*.

β') ἀπὸ ποταμοῦ: πβ. Congo, Senegal ἐν Ἀφρικῇ, Don (ἡμιανεξάρτητον κράτος ἐν τῇ τσαρικῇ Ῥωσίᾳ), Morava¹ (μессιαων. κράτος, παρ' ἡμῖν ἀνακριβῶς *Μοραβία* καὶ ὁ λατίν. τύπος Moravia εἶναι ἀτυχήs).

Saar² καὶ Περὶ τοῦ (H)ispania πβ. S. Hopfner, Philol. Wochenschr. 57 (1937) σ. 64.

Η') Τμήμα μόνον—φῦλον μικρὸν—γίνεται γνωστὸν γείτονι λαῷ, ὡς κείμενον παρὰ τὰ σύνορα ἢ ὡς ὃν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπὸ θαλάσσης τὸ πρῶτον ἀπαντῶμενον καὶ γίνεται ἀφορμὴ νὰ θεωρηθῇ ἡ κλήσις αὐτοῦ γενικὸν ὄνομα πάντων τῶν φύλων τῶν ὀπισθεν οἰκούντων διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν ὅλως φυσικὴν.

Οὕτως οἱ Ἀλαμαννοὶ (γερμαν. Alamannen, μικρὰ γερμανικὴ φυλὴ) οἰκοῦντες παρὰ τὰ γαλλογερμανικὰ σύνορα καὶ ἐνοχλοῦντες δι' ἐπιδρομῶν τοὺς γείτονας Γάλλους ἐγένοντο ἀφορμὴ νὰ νομισθῶσιν ὡς τὸ ὄλον γερμανικὸν ἔθνος· ἐντεῦθεν ἐν τῇ γαλλικῇ γλώσσῃ Allemands=Γερμανοὶ. Μόνον ὅτι οἱ Γερμανοὶ δὲν ἀπεδέχθησαν τὸ ὄνομα (νὺν κατοῦνται Deutsche καὶ λατίν. Germanus).

Ὅμοίως οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας—καὶ δι' αὐτῶν οἱ λοιποὶ Ἕλληνες—τὸ ὄνομα Ἱταλοὶ—Ἱταλία (ἐντεῦθεν λατίν. Itali—Italia)³ ἀπὸ τοῦ μικροῦ τιμήματος⁴ τῆς χερσονήσου, τοῦ κειμένου δηλαδὴ ἀπέναντι, ἐπεξέτειναν εἰς ὅλην τὴν χερσόνησον· τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ὁ τύπος (Ἱταλός—) Ἱταλία, ὅστις εἶναι ἐξελληνισμὸς τοῦ ἐγγχωρίου ὀνόματος· πβ. Pauly—Wissowa RE. λ. Italia.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι αἰῶνας πολλοὺς πρὸ Χριστοῦ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς τοὺς Ἕλληνας ἐκάλουν Ἰωνας—Jawan (ἔπος Ῥαμσῆ: ἀρχαιοτέρα μνεία)⁵ ἐν τῇ Παλ. Διαθ. Ἐξεκ. 27,13 (Jawan)=Ἑλλάς· Γένεσ. 10, 2 Ἰουάν· Jawnai ἐν τοῖς κειμένοις Σαργῶνος καὶ Σιναχεριβ κατὰ πρῶτον τῷ 705· Yawna=ἐν ταῖς περσικαῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς· πβ. Pauly—Wissowa RE. λ. Jones σ. 1870. Πβ. καὶ Αἰσχύλ. Πέρσ. 178,

¹ Πβ. Zeitschr. f. Ortsnamenforsch. 2 (1926/7) σ. 151.

² Τοῦτο ἀποσπασθὲν τῆς Γερμανίας τῷ 1918 καὶ ἀποτελέσαν ἴδιον κρατίδιον ἠνώθη καὶ πάλιν πρὸ τινος μετ' αὐτῆς.

³ Παρὰ τοῖς Ὅσκοις ὁ τύπος εἶναι Vite(l)liu.

⁴ Τοῦτο κεῖται νοτίως τῆς γαμμῆς τῆς ἐνούσης δύο κόλπους, τὸν Σκυλλητικὸν καὶ τὸν Ἰπλωνιάτην κόλπον τῆς Βρεττίας ἢ Βρουτίας.

563, 583, 1011 (Ἰων=Ἑλλην). Ἐντεῦθεν ἀραβ. καὶ τουρκ. J u n a n i s t a n = Ἑλλάς.

Ἐκάλεσαν δὲ αὐτοὺς Ἰωνας, διότι τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν φύλον, πρὸς δὲ ἦλθον εἰς ἐπιμεξίαν παρὰ τὰ παραλία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἦσαν οἱ Ἰωνες.

Ὅμοιως Achaia ἐκλήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ ὑποταχθεῖσα Πελοπόννησος, διότι ἡ Ἀχαΐα πρώτη ἐγένετο γνωστὴ τοῖς Ῥωμαίοις. Πβ. Διονύς. Ἀλικαρν. Ῥωμ. ἀρχαιολογ. Α' 25: «ἐπὶ γὰρ ἑνὸς τῶν οἰκούντων ἐν αὐτῇ ἔθνων, τοῦ Ἀχαικοῦ, καὶ ἡ σύμπασα χερσόνησος (ἐνν. ἡ Πελοπόννησος).... Ἀχαΐα ὠνομάσθη».

Ὅμοιως ἀπὸ τμήματος μικροῦ (τοῦ β.δ.) τῆς Πελοποννήσου (τῆς Ἡλίδος), ὅπερ ἦδη ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος ἐκλήθη Μορέας (λατιν. Morea, ἰταλ. La Morea), ὠνομάσθη ἀπὸ τοῦ II' αἰῶνος ὑπὸ τῶν ξένων καὶ τῶν Ἑλλήνων—τῶν ἀπὸ τῆς Δύσεως ἐρχομένων—καὶ ἡ ὅλη χερσόνησος Μορέας—Morea.¹

Ἡ Africa (οἱ κάτ. Afri)=ἡ χώρα τῶν Καρχηδονίων εἶναι τμήμα μόνον τῆς ἡπείρου, κεῖται δὲ ἀπέναντι τῆς Σικελίας (καὶ τῆς Ἰταλίας)· παρὰ Σουίδα Ἀφροι καλοῦνται μόνον οἱ Καρχηδόνιοι· εἴτα Africa ἐκλήθη δόλοκληρος ἢ μεγάλη ἡπειρος.

Ἀρβανῖται εἶναι οἱ κάτοικοι τῶν Ἀρβάνων, τμήματος μικροῦ τῆς Ἰλλυρίας (πβ. Π. Φουρίκην, Ἀθηνᾶ 43 (1931) σ. 29.

Οἱ Ἕλληνες πρῶτους συναντῶντες τοὺς Ἀρβανίτας² ἐκάλεσαν καὶ τοὺς λοιποὺς ὁμογλώσσους ὁμοίως Ἀρβανίτας· τοῦτο εἶπομεν ἐν Πρακτ. Ἀκαδημ. Ἀθην. 4 (1929) σ. 108, 1 καὶ ἐδέχθη εἴτα ὁ Π. Φουρίκης, ἔ.ἄ. σ. 35.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Καμπανίας—ἡ ἀκριβέστερον οἱ κάτοικοι τῶν ἐν αὐτῇ ἑλληνικῶν ἀποικιῶν—παρὰ τὰ σύνορα Καμπανίας καὶ Λατίου πρῶτους συνήντων τοὺς Αὔσονας (λατιν. A u r u n c i = *A u s u n c i)

¹ Πβ. Ἀντ. Χατζῆν, Byzantinisch—nengriechische Jahrbücher 9 (1930/2) σ. 65 κ. ἔ. Ἡ Ἥλις ἐκλήθη Μορέας ἀπὸ ὄρου καὶ οὗτος ἀπὸ μορεῶνος ἐν τῷ μυθῷ τοῦ νῦν κόλπου τοῦ Κατακόλου· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀμέσως παρακειμένη λίμνη ἐκλήθη ἀρχικῶς μὲν Λίμνη τοῦ Μορέα, εἴτα δὲ ἀπλῶς Μο(ν)ρεά· πβ. ὁ ποταμὸς τῆς Σηπιάδος (ἄκρας) > ὁ Σπιάδος! Πβ. τοπονύμια ἀπὸ ὄρων καὶ λιμνῶν: Μουρτεᾶς (ἐν Σάμῳ), Φτελεᾶς (ἐν Ἡπείρῳ) κ. ἄ. Πβ. Ἀ. Χατζῆν ἔ. ἄ. σ. 86. Τὸ ἀκρωτήριο Ἰχθυὺς κεῖται ἀπωτέρω πως.

² Τὸ Ἀλβανὸς εἶναι λόγιον πλάσμα: Ἀρβανίτης > Ἀλβανίτης > Ἀλβανός (οἱ Ἀλβανοὶ ἐν Ἀσίᾳ παρὰ τὸν Καύκασον ἐγένοντο αἰτία τῆς πεπλανημένης μεταβολῆς).

καὶ ἐκάλεσαν πάντας τοὺς Λατίνους (καὶ τοὺς Ῥωμαίους) διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μικροῦ φύλου τῶν Αὐσόνων¹.

Οἱ ἀρχαῖοι Σικελοὶ τιμῆμα μόνον ᾔσκουν τῆς νήσου Σικελίας· ἡ ἐπέκτασις ὀφείλεται εἰς τὴν φυσικὴν ἄγνοιαν τῶν πέραν τῆς θαλάσσης γειτόνων (ναυτικῶν κ. τ. λ.).

Οἱ Ἕλληνες ἐκάλουν Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς Ὀμβρικοὺς, τοὺς Αὐσονας² μετὰ τῶν λοιπῶν Λατίνων καὶ ἄλλους κατὰ τὸν Διονύσιον. Ἀλικαρῶν. Ῥωμ. ἀρχαιολ. Α' 29: «ἦν γὰρ δὴ χρόνος ὅτε καὶ Λατίνοι καὶ Ὀμβρικοὶ καὶ Αὐσones καὶ συχνοὶ ἄλλοι Τυρρηνοὶ ὑπ' Ἑλλήνων ἐλέγοντο, τῆς διὰ μακροῦ τῶν ἐθνῶν οἰκίσεως ἀσαφῆ ποιούσης τοῖς πρόσω τὴν ἀκριβείαν».

Τοῖς Ἕλλησι πρῶτοι ἐγνώσθησαν οἱ τὴν παραλίαν οἰκοῦντες Τυρρηνοὶ, ὥστε διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν ἐκαλοῦντο ὑπ' αὐτῶν καὶ τὰ λοιπὰ ἐν Ἰταλίᾳ φύλα.

Οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ κοινῶς τὴν Ῥουμανίαν καλοῦσι Βλαχίαν, κυρίως διότι μόνον τοῦτο τὸ τιμῆμα αὐτῆς γινώσκουσι καὶ τοῦτο συναντῶσι πλέοντες ἐκεῖσε.

Οἱ Σλαῦοι τῆς παλαιᾶς αὐστρουγγρικῆς μοναρχίας τοὺς Γερμανοὺς ἐκάλουν *Σάξονας* (Sachsen), οὓς ὥς οἰκοῦντας παρὰ τὰ σύνορα μόνους ἐκ τῶν Γερμανῶν ἐγίνωσκον³.

* * *

Νῦν μετὰ τὰ εἰρημένα δύναμαι εὐχερῶς νὰ ἐξημερεύσω τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ὀνόματος *Ἑλληνες* (— *Ἑλλάς*).

Ἡ ἐπέκτασις ἐγένετο διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους: α) οἱ Ἕλληνες, οἱ νοτίως τῆς Ὀθρου καὶ παρὰ τὸν Σπερχεῖον οἰκοῦντες κατέχουσιν ἀκραίαν χώραν. Ἡ Ὀθρος εἶναι μεγάλης σημασίας ἀπὸ φυσικῆς ἀπόψεως· εἶναι διαχώρισμα, σύνορον ἐπιβλητικόν.

Κατὰ τὸν διαπρεπῆ συνάδελφον Πέτρον Κοντόν, καθηγητὴν τῆς δασικῆς ἐπιστήμης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης, ἡ ἐντεῦθεν τῆς Ὀθρου χώρα εἶναι ὅλως διάφορος τῆς πρὸς βορρᾶν αὐτῆς. Καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἡ νοτίως τῆς Ὀθρου χώρα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ ὠνομάσθη *Ῥούμελη* (= Roum-ilí = τόπος Ῥωμαίων [= Ἑλλήνων])· βεβαίως τὸ ὄνομα ἔδωκαν οἱ πολυπληθεῖς Τούρκοι (ἀλ-

¹ Περὶ τῆς γνώμης μου ταύτης ἔχω γράψαι ἰδίαν μελέτην.

² Βεβαίως ἐποιοῦν τοῦτο πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν ἐν Καμπανίᾳ. πρβ. περὶ τῶν Αὐσόνων ἀνωτ.

³ Πβ. καὶ E. Dreyer, Homer. Poetik, I σ. 296, 4.

λοεθνείς καὶ ἀλλόγλωσσοι) τῆς Θεσσαλίας (*βορείως τῆς Ὀθρυος*)!

Εἶναι δὲ οἱ Ἑλληνες τοῦ Σπερχειοῦ ἀκραῖος λαὸς οὐ μόνον κατὰ ξηράν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν (*παράλιος* δηλαδή): ὁμοίως ἀκραῖοι λαοὶ εἶναι οἱ Ἴταλοι (οἱ οἰκοῦντες τὴν ἀπέναντι τῆς Σικελίας μικρὰν ἄκραν, πβ. καὶ ἀνωτ. σ. 156), οἱ Ἀφροὶ (*Ἀφρική*), οἱ Αὔσονες (*Αὐσονία*), οἱ Ἀλαμαννοὶ κ. ἄ.

Οἱ Ἑλληνες ὡς ἀκροῦται ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσι τὴν φυσικὴν πλάνην εἰς τοὺς περιοίκους καὶ γείτονας (πέραν τῆς Ὀθρυος καὶ πέραν τῆς θαλάσσης), ὥστε οὗτοι νὰ ἐπεκτείνωσι τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς ὀπισθεν αὐτῶν οἰκοῦντας—καὶ εἶτα εἰς τοὺς ὁμογλώσσους τοὺς οἰκοῦντας πέραν τῆς θαλάσσης—καὶ νὰ καλέσωσι πάντας Ἑλληνας.

β') Οἱ Ἑλληνες τοῦ Σπερχειοῦ (=Ἑλλάδος) ἦσαν λαός, ὡς φαίνεται, πολεμικός, πιθανῶς οὐ καὶ πειρατικός. Τοῦτο διείδεν ἤδη ὁ κριτικὸς ἱστορικὸς Θουκυδίδης: πβ. Α 3: «Ἑλληνος δὲ καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἰσχυσάντων, καὶ ἐπαγομένων αὐτοὺς ἐπ' ὠφελίᾳ ἐς τὰς ἄλλας πόλεις». Νομίζω, ὅτι διέγνω τὴν ἀλήθειαν εἰ καὶ ὀλίγα τότε στοιχεῖα κατεῖχεν ὁ Ed. Meyer, *Forschungen zur alt. Geschichte*, Halle a. S. 1892, I σ. 111: «die Sage, welche Deukalion oder seinen Sohn Hellen als Besieger der Pelasger nennt, hat damit die Hellenen im engeren Sinne im Auge, die Bewohner des phthiotischen Helas». Καὶ περαιτέρω «... und dass etwa im achten Jahrhundert Pelasger und Phthioten noch selbständig waren und in fortwährender Grenzfehde lagen—bei der ja die Hellenen (Phthioten) das Übergewicht gehabt haben können».

γ') Ὁ Ἡσίοδος ἀπ. 27 (Rzach, 1884) καλεῖ τὸν γενάρχην Ἑλληνα *φιλοπόλεμον*. Ἀσφαλῶς ὁ Ἡσίοδος στηρίζεται ἐπὶ παραδόσεώς τινος περὶ τῶν πολεμοχαρῶν Ἑλλήνων τοῦ Σπερχειοῦ, τῶν πρώτων Ἑλλήνων.

δ') Παρ' Ὀμήρῳ καὶ οἱ Μυρμιδόνες (=οἱ Ἑλληνες τοῦ Σπερχειοῦ) καλοῦνται *φιλοπόλεμοι*: πβ. Ἰλιάδ. Π 65, Ψ 129.

Κατὰ ταῦτα διὰ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν γειτόνων οἱ Ἑλληνες τοῦ Σπερχειοῦ ἐγένοντο γνωστοὶ καὶ πέραν τῆς Ὀθρυος καὶ πέραν τῆς θαλάσσης: δηλαδὴ ἔχομεν τὸν τυπικὸν παράδειγμα, ὅπερ παρόχουσιν οἱ πολεμοχαρεῖς Ἀλαμαννοὶ—*All emands*!

ε') Τὸν παράγοντα τοῦτον θεωρῶ σημαντικώτατον, ὡφείλον δὲ μάλιστα νὰ προτάξω αὐτόν.

Οἱ γείτονες, πρὸς οὓς ἦλθον εἰς σχέσεις—φιλικάς ἢ μᾶλλον ἐχθρι-

κὰς—οἱ Ἕλληνες τοῦ Σπερχειοῦ ἐλάλουν ἄλλην γλῶσσαν ἢ ἐξηλλαγμένην διάλεκτον· πράγματι τὸ βόρειον τμήμα τῆς Εὐβοίας παρὰ τὸ Κήναιον ἀκρωτήριον, *ὅπερ κεῖται ἀπέναντι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ*, καλεῖται Ἑλλοπία, βεβαίως ἀπὸ τῶν κατοίκων, οἵτινες Ἑλλοπες ἐκαλοῦντο· παρὰ Στράβωνι 10, 445, Στεφάν. Βυζαντ. λ. Ἑλλοπία κ. ἄ. ὁ γενάρχης καλεῖται Ἑλλοψ, ὡς ὁ τῶν Ἑλλήνων καλεῖται Ἑλλην. Ἀλλὰ ἔλλοψ=ἄφωνος, ἄφθογγος· πβ. ἔλλοπας ἰχθῦς παρ' Ἡσιόδ. Ἀσπ. Ἡρακλ. 212. Ὡστε τὸ ἐθνικὸν Ἑλλοπες ὀφείλεται εἰς σκῶμμα τῶν γειτόνων, οἵτινες ἀλλόγλωσσοι ὄντες ἐκάλουν αὐτοὺς ἄφῶνους², ἀναύδους, ἀφθόγγους³: δηλαδή τὸ ὄνομα Ἑλλοπες ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς ἀμέσως τὸ ὄνομα Νεμει (=ἄγλωσσοι, ἔλλοπες), δι' οὗ οἱ Σλάβοι⁴ καλοῦσι τοὺς γείτονας Γερμανούς· πβ. καὶ A. Brückner, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1926/7) σ. 151 καὶ U. v. Wilamowitz, Euripides Herakles⁵ I σ. 258, ὅστις τὸ Ἑλλοπες μεταφράζει Νεμει!

Οἱ γείτονες λοιπὸν ἔδωκαν καὶ εἰς τὰ νοτιώτερόν ἢ καὶ δυτικώτερον τῆς κοιλάδος τοῦ Σπερχειοῦ οἰκοῦντα ὁμόγλωσσα φύλα τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἥτοι ἐκάλεσαν διὰ τὴν φυσικὴν πλάνην, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἶπον, καὶ τοὺς ἀποτελοῦντας ταῦτα Ἑλληνας⁶. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος ἐγένετο ἀσφαλῶς πέραν τῆς θαλάσσης⁶, ὅταν ἄποικοι ἐκ τῶν χωρῶν τῶν νοτίως τῆς Ὀθρυος ἦλθον εἰς σχέσεις πρὸς λαοὺς ἀλλογλῶσσους· τὸ γενικὸν τοῦτο ὄνομα κατ' ἀνάγκην ἐδέχθησαν οἱ ὁμόγλωσσοι οἱ οἰκοῦντες ἄλλας χώρας (ἐν Ἀσίᾳ, Κάτω Ἰταλίᾳ, Σικελίᾳ κ. ἄ.), π. χ. οἱ Ἴωνες τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Δωριεῖς τῆς Κρήτης καὶ οὕτω καθ-

¹ Τὸ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν ἐθνικὸν Ἑλλοπιεὺς θὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ Ἑλλαδικὸς παρὰ τὸ ἀρχαῖον Ἑλλην!

² Πβ. λίαν χαρακτηριστικὸν στίχον παρὰ Σοφοκλ. Τραχιν. 1060: «οὐθ' Ἑλλὰς οὐτ' ἄγλωσσοις». Πβ. Jüthner, Hellenen und Barbaren, Leipzig 1923.

³ Παρατήρησον, ὅτι ἡναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὸ σκωπτικὸν ὄνομα, ὡς ἔπραξαν οἱ Τούρκοι, οἱ Σικετάρ, οἱ Σάζονες, οἱ Φράγχοι κ. ἄ. π.

⁴ Τὸ ὄνομα Νεμει ἐχρησιμοποίησαν καὶ ἄλλοι λαοί, π. χ. οἱ Οὐγγροὶ, οἱ Τούρκοι κ. ἄ. Παρὰ τῶν Τούρκων παρελάβομεν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ Τουρκοκρατίας: Νεμισὸς—Νεμισία· πβ. Μεγάλ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. λ. Νεμειτα (τὸ ἄρθρον ἐλλιπές!).

⁵ Κυρίως οἱ οἰκοῦντες τὴν μεταξὺ Ὀθρυος καὶ Ἰσθμοῦ χώραν πιθανότατα συνέπραττον μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Σπερχειοῦ κατὰ τὰς πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις: παρὰ Κλαυδ. Πτολεμ. III 15 (Nobbe) κεῖται: «ἦν Ἑλλάδα (=τὴν μεταξὺ Ὀθρυος καὶ Ἰσθμοῦ χώραν) καλοῦσι».

⁶ Διὰ τῆς Εὐβοίας, ὡς διὰ γεφύρας, καὶ διὰ τῶν λοιπῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους.

εξῆς. Ἄς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἦσαν οὐ μόνον ναυτικοὶ κατὰ μέγα μέρος, ἀλλὰ καὶ ἀποδημητικοί.

Ἰδιαιτέρως παρατηρῶ, ὅτι κατὰ περίεργον σύμπτωσιν δύο μεγάλοι λαοί, οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Ἴταλοι ὠνομάσθησαν ἀπὸ μικροῦ ἀκραίου φύλου.

Πότε ἐγένετο ἡ ἐπέκτασις τοῦ ὀνόματος; Βεβαίως εἶναι ἀρχαιοτέρα τῆς ποιήσεως τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τοῦ Νεῶν καταλόγου τῆς Ἰλιάδος (ῥαψ. Β), τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Ἀρχιλόχου¹.

Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ Ὀμήρου² ἐν τῇ Ἰλιάδι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν. Πιστεύομεν (πβ. ἀνωτ. σ. 149—150), ὅτι ὁ Ὅμηρος γινώσκει τὴν ἐπέκτασιν.

Βεβαίως θὰ ἐπάλαισε τὸ ὄνομα, ἵνα ἐπικρατήσῃ· ὀφείλει τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἡ πάλῃ διήρκεσεν ἐπὶ τινὰς γενεὰς πρὸ τῆς συντάξεως τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν³· εἶτα διὰ τὴν κοινὴν ἐπιμειξίαν (ἀγῶνες ἐν Ὀλυμπίᾳ κ. ἄ.), κοινούς ἀγῶνας κατὰ τῶν βαρβάρων (πόλεμοι ἀποικιακοὶ καὶ πειρατικοί), ὕστερον δὲ διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ὥς ἦτο ἐπόμενον πλεόν, ἐπεκράτησε **παρ' ἅπασιν** τοῖς ὁμογλώσσοις καὶ τοῖς μακρὰν οἰκοῦσιν (π. χ. ἐν ταῖς ἀποικίαις) ὥς κοινὸν ἐθνικὸν ὄνομα τὸ Ἑλλην⁴. Τέλος ἡ ἀδεὲς ἐπικοινωνία καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπεβοήθησε τὴν ἐπιβολὴν τῆς κοινῆς κλήσεως.

Ἀθῆναι, 21. 2. 37

¹ Τὸν 7ον αἰῶνα τὸ ὄνομα Ἑλλην εἶχε γενικευθῇ κατὰ τὸν Christ—Schmid, Gesch. griech. Lit. I^o σ. 14, σημ. 3.

² Ὁ Ὅμηρος ἀρχαῖζει· οὕτω γινώσκει τὴν γραφὴν, ἀλλὰ ἀποσιωπᾷ ταύτην· ὁμοίως ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα τῶν Ἰόνων· πβ. ἀνωτ. σ. 149—150 καὶ E. Dreyer, Homerische Poetik, I σ. 131 καὶ 132, 1.

³ Ἄς ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι νῦν ἔτι οἱ Μανιάται διαστελλοῦσιν ἑαυτοὺς τῶν Μοραϊτῶν!

⁴ Πᾶς μὴ Ἑλλην βάρβαρος!

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ. Ἐν σελ. 129 ἀντί: «εἰς τὰς ἄλλας πόλεις» γραπτέον: «ἐς τὰς ἄλλας πόλεις».